

CONTINU ONDERZOEK BURGERPERSPECTIEVEN

KWARTAALBERICHT

2010 | 2

- Omvang van de overwogen bezuinigingen moeilijk voorstelbaar
- Vertrouwen in de politiek gedaald
- Aandacht van nieuw kabinet gevraagd voor economie, zorg, onderwijs en veiligheid
- Vertrouwen in informatie: 'gezagscrisis' of 'kritische burgers'?
- Expertise en afwezigheid van eigenbelang essentieel voor vertrouwen

JOSJE DEN RIDDER EN PAUL DEKKER

Sociaal en Cultureel Planbureau

TEN GELEIDE

Moderator: "Wat vinden jullie er nou eigenlijk van dat de overheid dit soort onderzoek laat doen?"

D: "Onderzoek is goed ..."

Moderator: "... wat we nu doen met elkaar."

D: "Onderzoek vind ik geweldig, maar het gaat erom wat ze ermee doen."

C: "Het gaat erom wat ze ermee doen ..."

E: "Ja, precies, helder."

H: "Als ze het vaker zouden doen, dan zouden ze wijzer wezen, denk ik."

Moderator: "Ja, ja, dan zouden ze ook meer ideeën hebben. Maar goed, we hebben hier dan zo met elkaar gezeten. Wat moeten ze hier nou vooral uit leren?"

G: "Nou, ik vraag me sowieso trouwens af of het hier in Nederland wel zinnig is om ons zo druk te maken over het milieu als je nou kijkt hoe het in andere landen is, überhaupt."

Moderator: "Dat je maar een kleine speler bent ten opzichte van de rest? Oké, maar wat moeten ze hier nou van leren?"

C: "Nou, luisteren naar het volk, denk ik."

Moderator: "Ja, maar waar moeten ze dan naar luisteren, want ..."

E: "Nou, naar dingen die belangrijk zijn."

H: "... die mensen belangrijk vinden."

Moderator: "Ja, en wat zijn dat nu dan voor dingen?"

A: "Nou, dat wou ik net al zeggen, hè. Regeren lijkt me verschrikkelijk moeilijk, want je kan het nooit iedereen naar de zin maken. Want de een heeft hier zo'n mening over en de ander heeft over hetzelfde onderwerp weer een heel andere mening. Maar ze zouden misschien wel kunnen kijken wat de meerderheid is, welke mening de meerderheid is toegegaan."

Moderator: "Ja maar goed, als jullie nou even terugkijken naar waar we het de afgelopen twee uur met elkaar over hebben gehad. Er zijn een heleboel dingen die we hebben behandeld en besproken. Zitten daar dingen tussen waarvan jullie zeggen: ja, dát zou de overheid wat ons betreft zich mogen aantrekken, dáár zouden ze nou wat mee moeten doen."

B: "Ik pleit heel erg voor, nogmaals, straatlyceum, want dat missen ze heel erg, het gevoel ..."

A: "Maar dat proberen ze op deze manier ..."

B: "Ja, dat willen ze ook wel, maar dan denk ik van: ga ertussen zitten dan of zo. Ja, gewoon echt ..."

A: "... Ik denk dat dit gewoon minder tijd kost voor ze en ze horen veel meer meningen. Tenminste, mits ze alles onder hun neus krijgen. Dat ze dan toch horen wat wij willen."

B: "Ja, maar ..."

Moderator: "Maar wat willen wij. Als jullie zouden moeten samenvatten wat jullie, wat je hiermee moet ..."

E: "Dat het hier in Nederland aangepakt wordt ..."

F: "Meer geld ..."

B: "Dat geld moet anders verdeeld worden, beter verdeeld. Mensen die heel weinig inkomen hebben en die moeilijk rond kunnen komen met een uitkering, die moeten echt meer geld hebben, vind ik."

Moderator: "Ik denk dat jullie daar wel redelijk ..."

B: "Ik vind dat je daar zo mee kunt schuiven. Er zijn mensen die verdienen, die hebben dat helemaal niet nodig. Geef daar lekker wat extra aan hun, met de kerst en nog een keer, weet ik het."

C: "De politiek moet eens gaan regeren, dat gaan doen waar ze voor zijn. En stoppen met ruzie maken, wat ze al de laatste tien jaar eigenlijk doen. Daar moeten ze mee stoppen en kijken naar de voedselbanken die gigantisch zijn gegroeid in Nederland. Die zijn er niet zomaar. En dat is een van de dingen, denk ik, waar je eens naar moet kijken en dan kun je ook begrijpen wat er speelt onder de mensen."

A: "En Nederland eerst en niet eerst andere landen."

C: "Het heeft zoveel tijd gekost, zeker de laatste tien jaar. Draaikontengedrag van sommige politici. Dat pikken mensen niet meer. Daar trappen ze gewoon niet in."

Moderator: "Ik wil het hiermee afsluiten. Ik wil jullie heel hartelijk bedanken voor alles wat jullie hebben willen vertellen en met elkaar willen bespreken en dat is heel leerzaam wat jullie daar allemaal naar voren brengen. Dus daarvoor dank."

Slot van een focusgroepdiscussie in Amsterdam, april 2010.

Dit is het tiende kwartaalbericht van het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) en betreft enquête- en focusgroeponderzoek in het tweede kwartaal van 2010. Bovenstaand slot van een focusgroep geeft aardig de mening weer van de deelnemers aan de tientallen gesprekken die we de afgelopen tweeënhalf jaar hebben gevoerd, als hun wordt gevraagd wat ze ervan vinden dat de regering of de overheid dit soort onderzoek laat doen: heel goed dat het wordt gedaan, maar grote twijfel of er ook iets mee wordt gedaan. De vervolgvraag wat 'Den Haag' er

dan mee moet, krijgt soms wel specifiekere antwoorden dan in het bovenstaande fragment, maar meestal overheerst toch de herhaling van de boodschap dát ze er iets mee moeten doen. Daarbij wisselen oproepen tot beter luisteren en meer meevoelen elkaar af met pleidooien voor krachtadiger handelen. Heel soms wordt een spanning tussen beide verlangens gesignaleerd en wordt ook wel geconstateerd dat niet zo duidelijk is wat ‘we’ willen. Dit kwartaalbericht kan die duidelijkheid ook niet bieden. Het resulteert niet in een ‘agenda van het volk’, maar het is hopelijk wel van nut voor een beter begrip van de verscheidenheid aan wensen, waarderingen en zorgen in de bevolking.

Met combinaties van kwantitatief materiaal (antwoorden op gesloten enquêtevragen) en kwalitatief materiaal (gesprekken in focusgroepen en reacties op open enquêtevragen) behandelt hoofdstuk 1 in het algemeen ontwikkelingen in de maatschappelijke stemming. In hoofdstuk 2 gaan we verder in op houdingen tegenover de politiek en politieke prioriteiten. In hoofdstuk 3 bespreken we politieke wensen en in hoofdstuk 4 vertrouwen in informatie. De enquêtegegevens zijn verzameld tussen 13 april en 15 mei 2010, dat wil zeggen ruim na de val van het kabinet op 20 februari en de gemeenteraadsverkiezingen van 3 maart en voor de tv-debatten vanaf 23 mei voor de Kamerverkiezingen van 9 juni. In de enquêteperiode was er in de media onder andere veel aandacht voor kindermisbruik in de rooms-katholieke kerk, crisisberaden over Griekenland en de euro, het schreeuwincident bij de dodenherdenking op de Dam op 4 mei en de vliegramp in Tripoli op 12 mei. Over het onderzoek is meer informatie te vinden in de Verantwoording achterin en in de daar vermelde studies.

Om de kwartaalberichten op zichzelf leesbaar te houden is enige herhaling uit eerdere COB-kwartaalberichten onvermijdelijk. Er wordt naar verwezen met de kwartaalopgave (COB 2009|4 etc.). In die berichten (beschikbaar op www.scp.nl) is aan de volgende onderwerpen extra aandacht besteed:

- 2008|1: groepen mediagebruikers, institutioneel vertrouwen, Europa en gevoelens van machteloosheid;
- 2008|2: groepen met een verschillende levensinstelling, informatiebronnen voor de regering en maatschappelijke participatie;
- 2008|3: groepen werkenden, economische verwachtingen en persoonlijke toekomstverwachtingen;
- 2008|4: groepen met een verschillende basismotivatie, voorkeuren voor overheidsuitgaven, de financiële crisis en omgangsvormen in de publieke ruimte;
- 2009|1: vrijheid van meningsuiting en Europa;
- 2009|2: opvoeding en gezin en de media over de crisis;
- 2009|3: de economische crisis voor mbo'ers en mkb'ers en politieke onvrede;
- 2009|4: politiek (on-)tevreden en de multiculturele samenleving; en
- 2010|1: maatschappelijke tegenstellingen en intergenerationele verhoudingen.

BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN

- Waarschijnlijk onder invloed van de kabinetscrisis is het vertrouwen in de politiek afgenomen. Men vindt ook vaker dat politici onbehoorlijk met elkaar omgaan en er is meer animo voor bestuur van het land door 'enkele krachtige leiders'. Daar is nu 37% voor en 33% tegen; begin 2008 was nog 27% voor en 42% tegen.
- Het thema 'samenleven' houdt Nederlanders zowel in positieve als in negatieve zin sterk bezig. In negatieve zin hebben mensen het vaak over groeiende intolerantie of onverdraagzaamheid, toenemende agressie, de verharding van de maatschappij, individualisering, gebrek aan respect, discriminatie en normen en waarden. Maar mensen roemen ook de saamhorigheid en behulpzaamheid die er in Nederland nog wel is. Problemen met de manier waarop we samenleven worden vaak toegeschreven aan een slechte opvoeding en aan de gejaagdheid van het moderne bestaan.
- Samenleven en normen en waarden enerzijds en economie en inkomen anderzijds zijn de afgelopen tweeënhalf jaar (tien kwartalen) compenserende vaten geweest: nam het pessimisme over de normen en waarden toe, dan namen de economische zorgen af, en omgekeerd.
- De meeste mensen kunnen zich weinig voorstelling maken van de bezuinigingsbedragen die in Den Haag de ronde doen. Men onderkent wel de noodzaak van bezuinigingen, maar denkt een heel eind te komen met meer efficiëntie, minder bureaucratie en bezuinigingen op ontwikkelingssamenwerking en defensie.
- Die twee uitgavenposten worden ook relatief zwaar getroffen als men in de enquête zelf 35 miljard euro moet gaan bezuinigen: gemiddeld wordt respectievelijk 55% en 40% geschrapt. Op de collectieve uitgaven voor de zorg wordt gemiddeld 6% bezuinigd. In de focusgroepen maakt men zich bij deze post grote zorgen over onrechtvaardige verdelingseffecten van bezuinigingen.
- In focusgroepen wordt men het er vaak wel over eens dat politici beter moeten luisteren, dat ze niet alleen moeten horen maar ook moeten meevoelen wat er leeft, en dat ze niet zozeer beter moeten luisteren maar eens wat moeten gaan doen. Maar het lukt in de groepen meestal niet eensgezind te formuleren wat ze dan moeten gaan doen.
- De COB-geënquêteerden vragen van een nieuw kabinet vooral aandacht voor de economische problemen en daarnaast voor gezondheidszorg, onderwijs en criminaliteit en veiligheid. Belangrijk is ook dat een nieuw kabinet stabiel is en een visie op de toekomst uitdraagt.
- Een verkenning van het vertrouwen in bronnen van informatie over vaccinaties en klimaatverandering wijst minder op een 'gezagscrisis' dan op 'kritische burgers', die met vertrouwen in de eigen intuïtie gebruikmaken van de sterk toegenomen mogelijkheden om zich te informeren. Belangrijkste criteria voor betrouwbaarheid zijn deskundigheid en onafhankelijkheid, c.q. afwezigheid van (financieel of politiek) eigenbelang.
- Informatie van wetenschappers en professionals wordt het meest vertrouwd, maar niet zonder meer aanvaard. Overheidsinstellingen krijgen vertrouwen als zij zich baseren op deskundigheid en geloofwaardig afwegingen maken in het algemeen belang. Burgers zoeken ook informatie op internet, maar dat betekent niet dat zij die ook vertrouwen. Bij vaccinaties zegt 19% vertrouwen te hebben in informatie van andere burgers op internet (80% in artsen en apothekers, 68% in onderzoeksinstellingen en 47% in de overheid).

1 HOE GAAT HET MET NEDERLAND?

Samenvatting

De verbetering van de stemming over de economie in het eerste kwartaal van 2010 heeft zich in het tweede kwartaal niet voortgezet. Waarschijnlijk door de kabinetscrisis nam het vertrouwen in de politiek duidelijk af. Omgangsvormen en normen staan onveranderd bovenaan het lijstje grootste maatschappelijke problemen en zorgen.

Hoe ontwikkelen tevredenheid, vertrouwen en toekomstverwachtingen zich in het eerste kwartaal van 2010? Waarover maken de Nederlanders zich zorgen en waarop zijn ze trots?

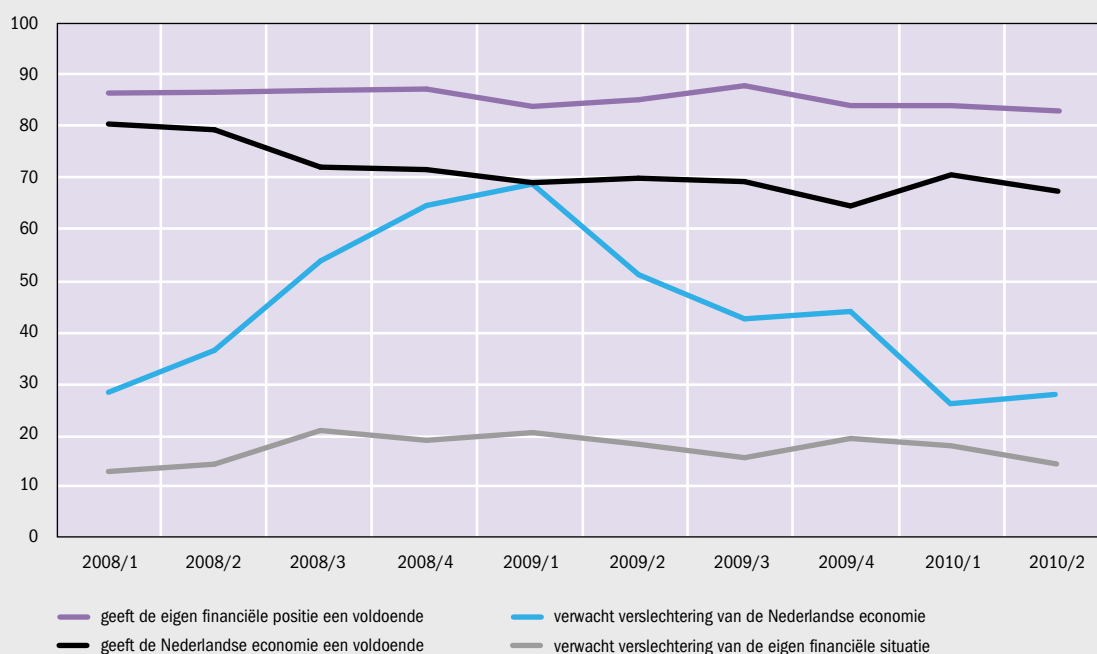
We geven in dit hoofdstuk enkele tijdreeksen om hierop antwoord te geven en gaan dan verder in op de belangrijkste zorg: het samenleven en de normen en waarden.

TEVREDENHEID EN VERTROUWEN

Figuur 1.1 laat tien kwartalen lang een vrijwel onveranderd hoog niveau van tevredenheid met de eigen financiële situatie zien. Dat stabiele hoge niveau geldt ook voor allerlei andere aspecten van het eigen leven, zoals de dagelijkse activiteiten, de buurt en de gezondheid (zie COB 2009|3, p. 5).

De tevredenheid met de Nederlandse economie toont een zwak neergaande lijn; de positievere waardering in het eerste kwartaal van 2010 zet in het tweede kwartaal niet door. Het aandeel mensen dat verwacht dat het met de eigen financiën de komende twaalf maanden slechter wordt, is begin 2008 en in het tweede kwartaal van 2010 14% en bereikte in de tussentijd 21%. Veel veranderlijker is het pessimisme over de economische ontwikkeling geweest. Ook hier is het begin- en eindpercentage vrijwel gelijk (27-28%), maar bereikte het pessimisme begin 2009 een toppunt toen 69% van de Nederlanders een verslechtering verwachtte voor de komende twaalf maanden.

Figuur 1.1 Waarderingen en verwachtingen van de eigen financiële situatie en van de Nederlandse economie^a, bevolking van 18+, 2008-2010 (in procenten)

a De voldoende betreffen de percentages mensen die een 6-10 geven op de schaal van 1-10 in antwoord op de vraag hoe tevreden men is; de verwachte verslechtingen tonen de percentages mensen die '(veel) slechter' antwoorden op de vraag wat men voor de 'komende 12 maanden' verwacht.

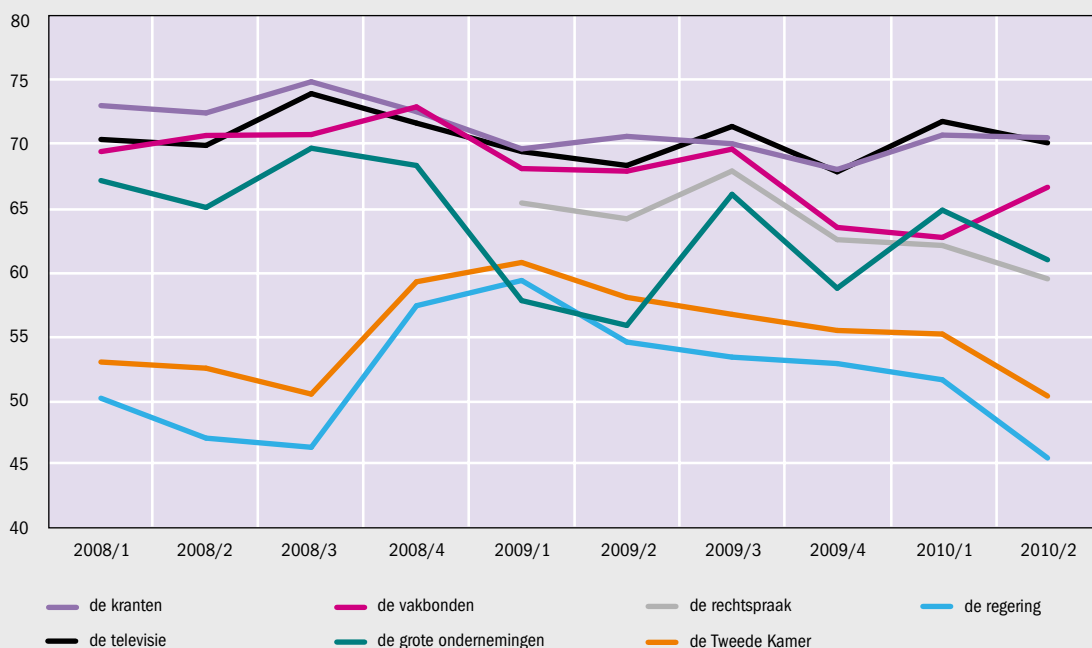
Bron: COB 2008/1-2010/2

In het eerste en tweede kwartaal van 2010 zijn de verwachtingen van de economische situatie gestabiliseerd: de daling van het aantal mensen dat een verslechtering verwacht zet niet door.

De lijnen van ‘institutioneel vertrouwen’ in figuur 1.2 vertonen verschillende patronen. De media krijgen sinds begin 2008 betrekkelijk stabiel het meeste vertrouwen. De vakbonden starten op hetzelfde niveau, vertonen eind 2009, begin 2010 een daling, maar in het tweede kwartaal van 2010 als enige van de zeven instellingen een stijging. Mogelijk houdt deze verband met de acties van schoonmaak- en gemeentepersoneel in april en mei.

De ‘grote ondernemingen’ vertonen de grootste verschuivingen van kwartaal op kwartaal, waarschijnlijk omdat deze categorie nogal gevoelig is voor negatieve berichtgeving over afzonderlijke bedrijfstakken (begin 2009 de banken) en ondernemingen (eind 2009 DSB). De rechtspraak daalt sinds het derde kwartaal van 2009 (door berichtgeving over rechterlijke dwalingen) en de gestage daling van parlement en regering sinds begin 2009 raakt in het tweede kwartaal van 2010 in een versneling, waarschijnlijk door de berichtgeving over de val van het kabinet en de daaraan voorafgaande debatten. Op de waardering van de politiek gaan we in hoofdstuk 2 verder in.

Figuur 1.2 Aandeel van de bevolking met ‘voldoende’ vertrouwen in zeven instituties^a, bevolking van 18+, 2008-2010 (in procenten)

a Vermeld zijn percentages scores 6-10 op een schaal van 1 (geen enkel vertrouwen) tot 10 (alle vertrouwen) in antwoord op de vraag ‘Hoeveel vertrouwen heeft u op dit moment in de volgende instellingen in Nederland?’.

Bron: COB 2008/1 - 2010/2

GROOTSTE PROBLEMEN & STERKE KANTEN VAN NEDERLAND

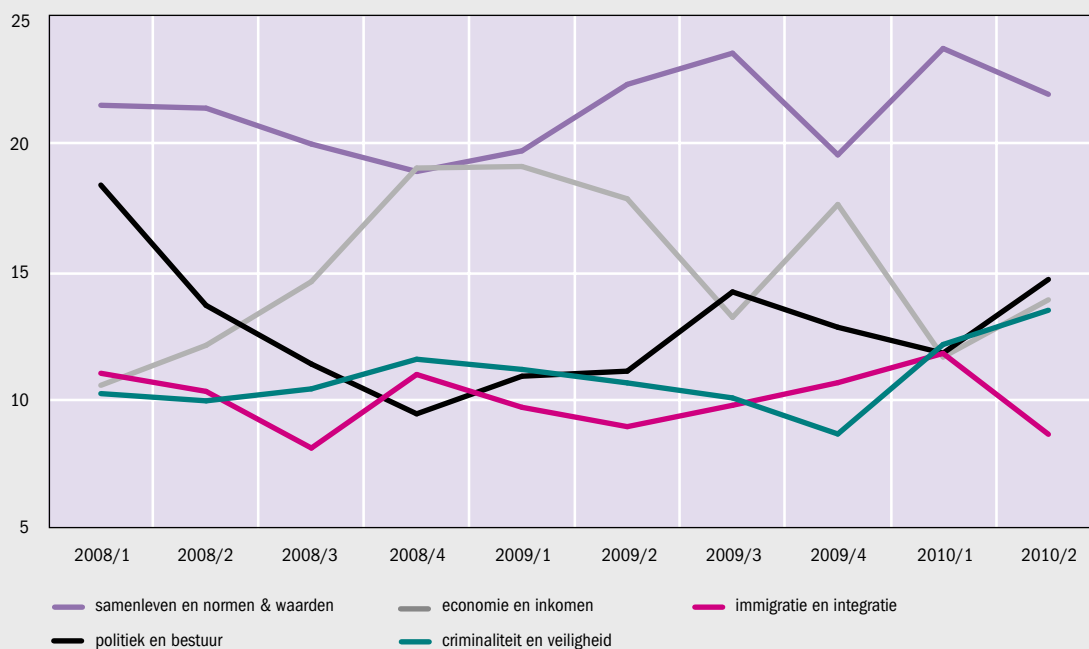
Elk kwartaal vragen we mensen kort in hun eigen bewoordingen te beschrijven wat zij zien als de belangrijkste problemen en sterke punten van Nederland. De antwoorden brengen we achteraf onder in zestien categorieën. We beperken ons hier tot de categorieën die in het tweede kwartaal van 2010 de ‘top vijf’ per vraag vormden en laten daarvan de ontwikkelingen zien sinds het eerste kwartaal van 2008. Ook gaan we kort in op de onderwerpen achter de samenvattende categorieën.

Bij beide vragen kon men maximaal vijf onderwerpen noemen. Wie niets noemt, blijft hier verder buiten beschouwing.¹ Aan alle anderen wordt hetzelfde gewicht toegekend en dat wordt verdeeld over het aantal onderwerpen dat bij een vraag wordt genoemd (als

iemand maar een onderwerp noemt, telt dat vijf maal zo zwaar mee als een onderwerp van iemand die er vijf noemt). Zo krijgen we voor elke categorie het aandeel in wat we kortheids-halve aanduiden als het maatschappelijk probleembesef en de nationale trots.

Figuur 1.3 laat zien dat ook dit kwartaal het thema ‘samenleven, normen en waarden’ weer het meest aan de orde komt bij de grootste nationale probleem. We komen daar later op terug. Problemen rond politiek en bestuur, economie en inkomen en criminaliteit en veiligheid worden iets vaker genoemd dan in het vorige kwartaal. Problemen rond immigratie en integratie juist iets minder vaak. Hoewel het thema economie en inkomen dus weer vaker voorkomt, wordt het nog steeds aanzienlijk minder genoemd dan eind 2008, begin 2009.

Figuur 1.3 Ontwikkelingen in het maatschappelijke probleembesef:^a de vijf belangrijkste categorieën onderwerpen in het tweede kwartaal van 2010, bevolking van 18+, 2008-2010 (in procenten)

a 'Wat vindt u op dit moment de grootste problemen in ons land? Waar bent u zeer negatief of boos over of waar schaamt u zich voor als het om de Nederlandse samenleving gaat?' Respondenten konden telkens maximaal vijf onderwerpen noemen. Achteraf zijn de onderwerpen ingedeeld in zestien categorieën. Elke respondent telt even zwaar mee (het gewicht van een onderwerp is omgekeerd evenredig aan het aantal genoemde onderwerpen).

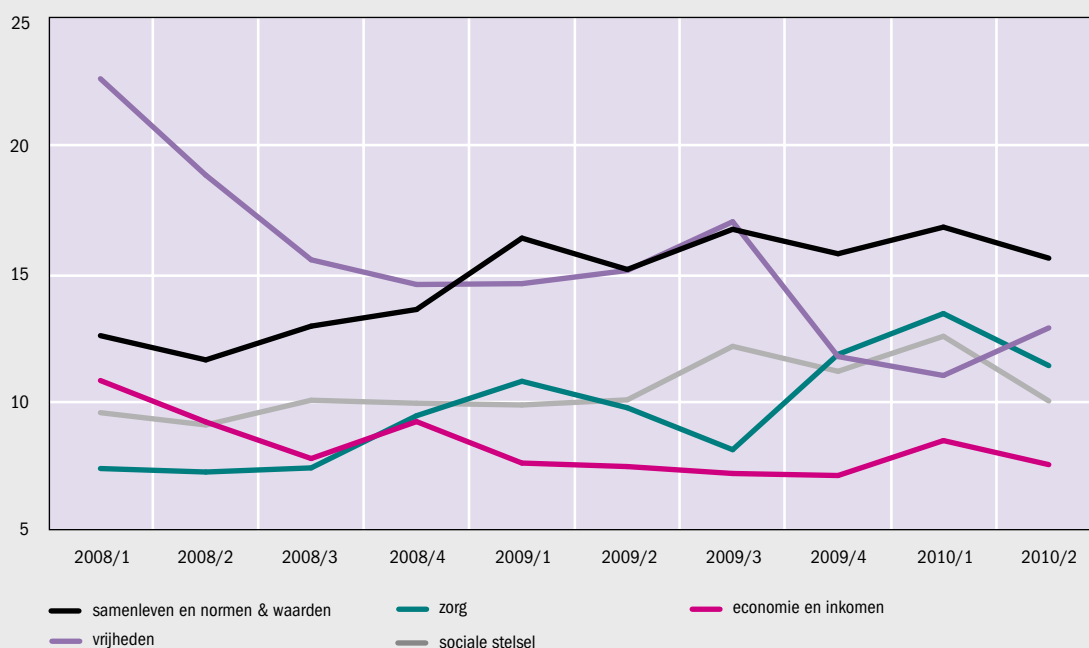
Bron: COB 2008/1-2010/2

1 Het blijkt altijd makkelijker problemen te noemen dan zaken die goed gaan. In het tweede kwartaal van 2010 kan respectievelijk 87% en 64% dat.

Figuur 1.4 brengt de ontwikkeling in kaart van de thema's die in het tweede kwartaal van 2010 de top vijf van sterke punten vormen. Het thema vrijheden wordt dit kwartaal weer iets vaker genoemd, de andere thema's weer iets

minder vaak. De top vijf van sterke punten blijft wel hetzelfde. Het thema samenleven wordt het meest genoemd en naast vrijheden noemen mensen de zorg, het sociale stelsel en economie en inkomen.

Figuur 1.4 Ontwikkelingen in de nationale trots:^a de vijf belangrijkste categorieën onderwerpen in het tweede kwartaal van 2010, bevolking van 18+, 2008-2010 (in procenten)

a 'En wat vindt u juist goed in ons land? Waar bent u zeer positief of blij over of trots op als het om de Nederlandse samenleving gaat?' Zie toelichting figuur 1.3.

Bron: COB 2008/1-2010/2

SAMENLEVEN, NORMEN & WAARDEN

Het thema 'samenleven, normen en waarden' staat zowel in het nationale probleembesef als de nationale trots op plaats 1. Bij de problemen heeft men het dit kwartaal, net als in voorgaande kwartalen, vooral over groeiende intolerantie of onverdraagzaamheid, toenemende agressie, de verharding van de maatschappij, individualisering, gebrek aan respect, discriminatie en normen en waarden. Deze problemen liggen vaak dicht aan tegen problemen die we bij andere thema's indelen. Zo komen verwijzingen naar crimineel gedrag, onveiligheid en verstoringen van de openbare orde terecht in de categorie 'criminaliteit en veiligheid', problemen met

overlast door (hang)jongeren komt terecht in de categorie 'jeugd en gezin' en overlast door groepen Marokkanen coderen we in de categorie 'immigratie en integratie'.

Bij de sterke punten c.q. nationale trots raakt het thema 'samenleven' vooral de thema's 'vrijheden', 'Nederland in internationaal perspectief' en 'Nederlandse symbolen, vaderlandsliefde'. Nationalistisch omschreven sterke punten zullen in die laatste twee categorieën terecht komen; in de categorie 'samenleven' gaat het vaak om zaken als verdraagzaamheid, tolerantie, saamhorigheid en behulpzaamheid en ook om algemene verwijzingen naar een 'mentaliteit' die op zijn minst wel meevalt.

‘Samenleven’ neemt een groter aandeel in van het maatschappelijk probleembesef dan van de nationale trots (die, afgaande op het totaal aantal genoemde onderwerpen, ook al een stuk geringer is dan het probleembesef). Dat de zorgen over de samenleving groter zijn dan de positieve waarderingen komt ook tot uitdrukking in tabel 1.1. Over de hele periode vinden zo’n drie van de vier Nederlanders dat het de verkeerde kant op gaat met de nor-

men en waarden en slechts een van de twintig vindt dat het de goede kant op gaat.² De meningen over de vier stellingen tonen echter geen ondubbelzinnig negatief beeld. Steeds vindt een meerderheid dat ‘de meeste mensen wel te vertrouwen zijn’.

De stelling dat je ‘niet voorzichtig genoeg kan zijn in je omgang met mensen’ krijgt meer instemming dan afwijzing, maar geen

Tabel 1.1 **Opvattingen over normen en waarden en reacties op stellingen over de samenleving,^a bevolking van 18+, 2008-2010 (in procenten)**

	2008/1-2	2008/3-4	2009/1-2	2009/3-4	2010/1	2010/2
de normen en waarden in Nederland ^b						
• gaan duidelijk de goede kant op	0	1	0	0	0	0
• gaan iets meer de goede kant op	5	5	5	3	3	3
• blijven ongeveer gelijk	17	19	17	16	14	16
• gaan iets meer de verkeerde kant op	41	41	43	47	45	44
• gaan duidelijk de verkeerde kant op	34	31	31	30	35	34
‘over het algemeen zijn de meeste mensen wel te vertrouwen’						
• (zeer) oneens	12	11	14	13	13	11
• (zeer) eens	60	59	56	56	58	58
‘je kunt niet voorzichtig genoeg zijn in de omgang met mensen’						
• (zeer) oneens	26	24	23	24	23	22
• (zeer) eens	38	39	40	38	41	43
‘er zijn nog altijd veel mensen die bereid zijn om een ander te helpen’						
• (zeer) oneens	5	6	4	5	5	4
• (zeer) eens	82	81	81	80	80	83
‘in ons land gaan de mensen met steeds minder respect met elkaar om’						
• (zeer) oneens	7	7	7	6	5	5
• (zeer) eens	73	71	72	75	77	77

a De antwoorden tellen met de neutrale mogelijkheid en ‘ik weet het niet’ op tot 100%.

b ‘Sommige mensen zijn van mening dat de normen en waarden steeds meer achteruit gaan, anderen vinden juist dat het er beter op wordt. Vindt u dat over het algemeen de normen en waarden in Nederland de verkeerde kant op of de goede kant op gaan?’.

Bron: COB 2008/1 - 2010/2

2 Antwoorden op een vergelijkbare vraag over ‘zeden en gedrag’ in plaats van ‘normen en waarden’ in langer lopend onderzoek laat zien dat men eind jaren zestig van de vorige eeuw positiever was gestemd dan in de jaren negentig en daarna. Zie daarvoor en voor een nadere beschouwing over normen en waarden P. Schyns, Nederland door een normen-en-waardenbril, in P. Dekker et al., *aaantocht?*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2009, p. 155 e.v.

absolute meerderheid. De negatieve stelling dat het wederzijds respect afneemt en de positieve stelling dat er nog altijd veel mensen zijn die een ander willen helpen krijgen wel beide massale steun. Die laatste stelling wordt ook in (vaak ruime) meerderheid onderschreven door wie het wederzijds respect ziet verminderen, het achteruit ziet gaan met de normen en waarden, in het algemeen geen vertrouwen heeft in andere mensen of de grootst mogelijke voorzichtigheid in de omgang met anderen adviseert. Een algeheel negatief beeld over het samenleven komt niet zo vaak voor.

Er is een zwak positieve relatie tussen percepties van de ontwikkeling van normen en waarden (bovenin tabel 1.1) en verwachtingen van de economie in de komende twaalf maanden (figuur 1.1). Wie vindt dat het met de normen en waarden de verkeerde kant op gaat, denkt ook iets vaker dat het met de economie slechter gaat. In de focusgroepen vinden we echter aanwijzingen dat er tegenwoordig wat anders wordt aangekeken tegen de relatie tussen economische crisis en de ontwikkeling van omgangsvormen en normen en waarden dan bij het begin van de crisis. Destijds werd nog wel eens de verwachting (of hoop) uitgesproken dat economische teruggang zou bijdragen aan enige bezinning, wat minder gehaastheid en wat meer aandacht voor menselijke relaties (COB 2008 | 4: 32), nu is eerder de verwachting (of vrees) te horen dat de crisis kan leiden tot verharding en grotere tegenstellingen in de samenleving.

Nu we gegevens hebben van tien kwartalen, wordt het ook zinvol om te kijken naar het statistisch verband tussen ontwikkelingen. De gemiddelde perceptie van de ontwikkeling van normen en waarden (bovenin tabel 1.1) en de verwachte ontwikkeling van de economie voor de komende twaalf maanden (zie figuur 1.1) blijken significant negatief gecorreleerd ($r = 0,83$): wordt de bevolking positiever over de economie, dan wordt ze negatiever over de normen en waarden en vice versa. Deze bevinding spoort ook met de tegengestelde ontwikkelingen van zorgen over samenleven en over economie in figuur 1.3.

In de focusgroepen komen problemen over de manier waarop we in Nederland samenleven veelvuldig aan de orde. Ook hier heeft men het over moreel verval, het egoïsme en de overlast in de publieke ruimte. Mensen noemen grofweg drie verklaringen voor problemen met de samenleving. De eerste heeft te maken met veranderingen in de samenleving. ‘Bepaalde groepen’ mensen zorgen voor overlast: (vaak allochtone) jongeren die rondhangen in de buurt en mensen naroeppen, of kinderen die nog laat buiten spelen zonder toezicht. In de focusgroepen uiten mensen stevast hun zorgen over het gedrag van jongeren:

“Ze beginnen steeds jonger te drinken en te blowen. Er gebeurt zoveel ellende door mensen die dronken zijn of andere drugs gebruiken. Daardoor vind ik ook dat de boel naar de kloten gaat.”

“...er zijn smalle stoepen en ik loop met een rollator. Dus dan vraag ik: mag ik er even langs. En dan krijg je een grote mond. Dat zijn de nieuwe Nederlanders. Daar krijg je een grote bek van. En dat zijn niet de ouderen, maar merendeels de pubers van 18 of 20.”

Een tweede verklaring zien mensen in het verband tussen individualisering en de gejaagdheid van het bestaan enerzijds en intolerantie anderzijds. Mensen zijn op zichzelf gericht, zijn gestrest en moeten of willen steeds meer. Dat gaat ten koste van hun verdraagzaamheid jegens anderen: mensen gedragen zich asociaal in het verkeer, snauwen elkaar af in bus en tram en hebben last van ‘korte lontjes’.

A: *“Mensen staan in deze tijd veel meer onder druk dan tien of twintig jaar geleden en dan heb je wat minder incasservermogen. De eisen zijn wel hoog. Je moet geëmancipeerd zijn, een carrière hebben, er goed uitzien, een sociaal netwerk hebben en kinderen.”*

B: *“Ja, mensen zijn ook snel aangebrand. Nederland is een stuk voller. Eerst sta je een uur in de file en thuis weer in de file voor de kassa in de supermarkt.”*

Moderator: *“Zijn jullie zelf ook wel eens aangebrand?”*

A: *“Oh, jawel, absoluut.”*

Een derde veelgehoorde opmerking is het verhaal dat vroeger alles beter was: toen werden kinderen nog goed opgevoed en hadden mensen respect voor elkaar. In de enquête maakt iemand een opmerking die hier bij aansluit:

“Doe iets aan het verval van normen en waarden. Te beginnen bij de opvoeding van nieuwe generaties. Met een juiste opvoeding is er ook minder blauw op straat nodig, minder criminaliteit en is de samenleving als geheel gezonder. Schep voor ouders dan ook optimale omstandigheden om het opvoeden van kinderen alle aandacht te geven.”

Deze opmerking houdt natuurlijk verband met de twee eerder genoemde verklaringen; de samenleving is veranderd waardoor dit soort problemen zich nu vaker voordoet. Sommige mensen nuanceren echter: ook vroeger werd er gevochten tussen verschillende wijken, ook toen had je klierende kinderen op straat en bovendien maken de media problemen soms groter dan ze zijn. Wanneer mensen in focusgroepen over problemen met de samenleving praten hebben ze het in eerste instantie over ‘anderen’, maar vooral de effecten van gejaagdheid en stress herkennen mensen ook in hun eigen leven.

Het idee in focusgroepen is weliswaar dat het de verkeerde richting op gaat, maar mensen zien ook goede dingen gebeuren. Je kunt niet alle groepen over één kam scheren, zeggen ze. En: het maakt veel uit hoe je zelf met andere mensen omgaat. Als je zelf positief bent en sorry zegt als je tegen iemand aanstoot, dan krijg je ook een vriendelijke reactie terug. Hetzelfde geldt voor het aanspreken van jongeren die overlast bezorgen. Schelden helpt niet, een gesprek voeren soms wel.

De manier waarop we in Nederland samenleven houdt burgers bezig, zowel in positieve als in negatieve zin. Burgers zien dat mensen vaak nog behulpzaam zijn, maar maken zich ook zorgen over het egoïsme, de verharding van de maatschappij en de groeiende intolerantie. De ontevredenheid met de richting die Nederland op gaat zit vooral in vergelijkingen met het verleden en zorgen over de toekomst. Mensen hebben het idee dat veel dingen vroeger beter waren (meer respect, meer tijd voor elkaar, meer veiligheid en minder overlast op straat) en maken zich zorgen over hoe ons land zich verder zal ontwikkelen. Het gaat niet goed en niets of niemand (zeker de politiek niet) kan die ontwikkeling keren.

2 POLITIEK EN BEZUINIGINGEN

Samenvatting

Na een korte beschrijving van de verslechterde stemming over de Haagse politiek kijken we in dit hoofdstuk naar bezuinigingsvoorkeuren. Mensen kunnen zich moeilijk een voorstelling maken van de bedragen die de ronde doen en zijn erg optimistisch over besparingen door efficiencywinst en bureaucratiebeperking. Het verzoek 35 miljard euro te bezuinigen op een aantal uitgavenposten resulteert in de relatief grootste bezuinigingen op ontwikkelingssamenwerking (2,7 miljard = 55%) en de relatief kleinste op gezondheidszorg (3,4 miljard = 6%).

In figuur 1.2 zagen we in het tweede kwartaal van 2010 een daling van het vertrouwen in regering en parlement. Die daling is niet verrassend gezien de voorafgaande kabinetscrisis en de demissionaire status van het kabinet in de onderzoeksperiode van medio april tot medio mei. In de reacties op stellingen over politici in tabel 2.1 komt ook toegenomen ontevredenheid naar voren. De stelling ‘politici gaan vaak onbehoorlijk met elkaar om’ kreeg meer instemming en de behoefte aan krachtige leiders was significant groter dan in het eerste kwartaal.

Een verkenning van de kenmerken van de mensen die in vergelijking met het eerste kwartaal van 2010 anders zijn gaan denken over politici levert geen systematische verschillen naar sekse, leeftijd of opleidingsniveau op. Partijpolitieke voorkeur doet dat wel. Zo daalt bij de PvdA-aanhangers ‘voldoende’ vertrouwen in de regering sterker (van 73% naar 52%) dan in de hele bevolking (van 52% naar 46%) en stijgt het percentage dat vindt dat politici onbehoorlijk met elkaar omgaan juist meer (van 38% naar 59%) dan in de hele bevolking (van 39% naar 46%). Dat zal te maken hebben met het

Tabel 2.1 Reacties op stellingen over de politiek,^a bevolking van 18+, 2008-2010 (in procenten)

	2008/1-2	2008/3-4	2009/1-2	2009/3-4	2010/1	2010/2
‘de meeste politici zijn bewame mensen die weten wat ze doen’						
• (zeer) oneens	34	31	29	31	33	33
• (zeer) eens	27	26	31	28	27	29
‘politici gaan vaak onbehoorlijk met elkaar om’						
• (zeer) oneens	18	19	21	20	20	14
• (zeer) eens	38	34	36	35	39	46
‘Kamerleden en ministers geven niet veel om wat mensen zoals ik denken’						
• (zeer) oneens	20	19	22	22	21	21
• (zeer) eens	48	50	45	46	48	50
‘het zou goed zijn als het bestuur van dit land werd overgelaten aan enkele krachtige leiders’						
• (zeer) oneens	42	41	41	41	37	33
• (zeer) eens	27	29	29	28	33	37

a De antwoorden tellen met de neutrale mogelijkheid en ‘ik weet het niet’ op tot 100%.

Bron: COB 2008/1 - 2010/2

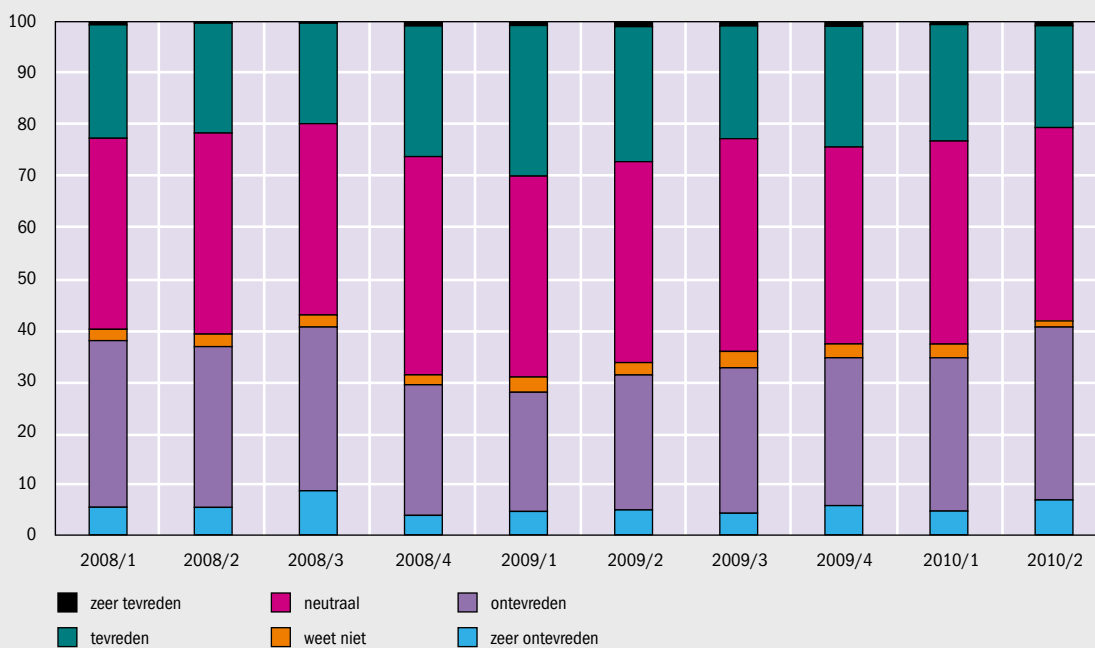
vertrek van de PvdA uit het kabinet en de discussies daaromheen.¹

Figuur 2.1 toont de ontwikkeling in de tevredenheid met het functioneren van de overheid. Het percentage ontevreden is in het tweede kwartaal van 2010 toegenomen en bevindt zich weer op het niveau van 'voor de crisis' (het derde kwartaal van 2008).²

In hoofdstuk 3, adviezen van burgers voor een nieuw kabinet, gaan we dieper in op ontevredenheid en gewenste veranderingen. In dit hoofdstuk kijken we verder naar bezuinigingsvoorkeuren.

In eerdere kwartalen legden we de vraag voor of mensen aan diverse beleidsterreinen meer of minder geld wilden uitgeven (zie bv. COB-kwartaalbericht 2009|2: 15 e.v. en 2009|4: 16 e.v.). Dit keer hebben we, ingegeven door de discussies over bezuinigingen en in samenwerking met Flip de Kam (hoogleraar Economie van de publieke sector aan de Rijksuniversiteit Groningen), een strengere begrotingsvraag gesteld aan de geënquêteerden en focusgroepeelnemers. We hebben collectieve uitgavenposten voorgelegd inclusief de bedragen die daarmee gemoed zijn, met de vraag daarop 35

Figuur 2.1 Tevredenheid met de wijze waarop de overheid in Nederland functioneert, bevolking van 18+, 2008-2010 (in procenten)

Bron: COB 2008/1-2010/2

- 1 Bij de pvv-stemmers is er vanaf een lager niveau van vertrouwen in de regering een afname (van 23% naar 18%) die in de lijn ligt van de algehele ontwikkeling, maar er is bij hen geen toename van het aandeel mensen dat vindt dat politici vaak onbehoorlijk met elkaar omgaan (37%-38%). Andere partijen wijken niet af, of de aanhang is te klein om daar uitspraken over te doen.
- 2 De huidige tevredenheid ligt waarschijnlijk nog wel ver boven het niveau van 2002-2004. In het SCP-onderzoek Culturele veranderingen in Nederland wordt de stelling 'De Nederlandse overheid functioneert goed' voorgelegd zonder mogelijkheid van een neutraal antwoord. Dat maakt de cijfers onvergelykbaar met die van het COB, maar de trend blijft interessant. In 1996 stemde 58% in met de stelling, eind 2000 65%, eind 2002 35%, eind 2004 38%, eind 2006 57% en begin 2009 67%.

miljard euro te bezuinigen. De uitgavenposten zijn ontleend aan het werk van de ‘ambtelijke werkgroepen brede heroverweging’.³ Om aan de 35 miljard te komen mochten de respondenten ook de belastingen verhogen.

De respondenten hadden hier veel moeite mee, zoals blijkt uit hun opmerkingen over de vragenlijst. Een enkeling deelt mee het een leuke vraag te vinden, maar klachten hebben de overhand: over de techniek en over de

inhoud (men weet niet wat de posten omvatten; openbaar vervoer en autowegen staan bij elkaar, terwijl men op de ene post wel en op de andere zeker niet wil bezuinigen; men mist een post om te bezuinigen op ‘de overheid’, enz.). Slechts 62% van de respondenten komt uit op het bedrag van 35 miljard bezuinigingen en belastingverhoging.⁴ Tabel 2.2 geeft informatie over hun wensen.

Tabel 2.2 **Bezuinigingsvoorkeuren,^a bevolking van 18+, tweede kwartaal 2010**
(in miljarden euro's en procenten)

	opgegeven budget (€)	gewenste bezuinigingen (€)	als % van budget	geen bezuiniging (%) ^b
• ontwikkelingssamenwerking	5	2,8	56	13
• defensie	8	3,2	41	14
• schoner milieu en beperking broeikasgas	4	1,5	37	27
• financiële steun aan ouders met kinderen	9	2,9	32	16
• wonen (huurtoeslag en hypotheekrenteaftrek)	13	4,0	30	14
• autowegen, openbaar vervoer en bescherming tegen het water	9	2,0	22	25
• werkloosheid, WAO/WIA, sociale werkplaats, bijstand	25	4,2	17	18
• politie & justitie	10	1,5	15	38
• AOW	29	2,6	9	37
• onderwijs	26	2,1	8	40
• gezondheidszorg	54	3,3	6	32
• belastingen verhogen		4,9		49
		35		

a 'Het kabinet liet mogelijkheden onderzoeken om in totaal 35 miljard euro te bezuinigen. Hoe zou u dit bedrag verdelen over onderstaande elf terreinen? Bij elk terrein is aangegeven hoeveel het de belasting- en premiebetalers op dit moment kost. U kunt vanzelfsprekend niet meer dan dat bedrag op een bepaald terrein bezuinigen. U mag in totaal wel minder bezuinigen dan 35 miljard euro, maar dan moeten de belastingen omhoog om te voorkomen dat het begrotingstekort (verder) oploopt. U kunt onderin een eventuele belastingverhoging invullen om aan de 35 miljard te komen.'

b Het percentage van de ondervraagden dat niets op een post wil bezuinigen en helemaal geen belastingverhoging wil.

Bron: COB 2010/2

3 Uitgavenposten van minder dan vijf miljard euro zijn niet opgenomen. Daarom zijn populaire bezuinigingskandidaten als openbaar bestuur/ambtenaren, kunst en cultuur en het koningshuis niet voorgelegd. In de focusgroepen worden ze wel spontaan genoemd.

4 Helaas is de kans op een correcte invulling niet gelijk voor alle categorieën respondenten. De invullers van de internetvragenlijst doen het (geholpen door de techniek) beter (65%) dan de invullers van de schriftelijke

lijke vragenlijst (43%); mannen (70%) doen het beter dan vrouwen (55%), 18-54-jarigen (68%) beter dan 55-plus-sers (54%) en hogeropgeleiden (77%) beter dan lageropgeleiden (46%). We gebruiken een extra weegfactor om de respons op de bezuinigingsvraag weer representatief te krijgen voor sekse, leeftijd, opleidingsniveau en internetgebruik (zie het achterin vermelde Market-Responserapport van Imre van Rooijen en Petra van Laar).

In miljarden gaat het meeste geld af van regelingen in de sociale zekerheid en van wonen. Het bedrag bij belastingverhoging is nog hoger, maar zoals we verderop zullen zien is dat waarschijnlijk minder een bewuste keuze dan een onvermijdelijk gevolg van gebrek aan bezuinigingen. Er wordt nu ook op onderwijs en meer nog op zorg bezuinigd, terwijl dit in meer open begrotingsvragen stevast de posten zijn waar mensen zelden op bezuinigen en waar gemiddeld altijd het meeste geld bij moet (COB 2009|4: 17). Procentueel komen deze twee posten en de AOW er nog steeds het beste af met 6-9% bezuinigingen. Van de kleinste posten, milieu en ontwikkelingssamenwerking, mag 37% en 56% af.

De laatste kolom van tabel 2.2 vermeldt hoeveel mensen helemaal niets op een post willen bezuinigen en helemaal geen belastingverhoging willen. Er is geen enkele post die door een meerderheid van bezuinigingen wordt uitgezonderd. Belastingverhoging wordt door de meeste mensen afgewezen (49%), bezuinigingen op ontwikkelingssamenwerking (13%), defensie (14%), wonen (14%) en kinderbijdragen (16%) het minst.

Bevolkingsgroepen verschillen in hun voorkeuren. Vrouwen bezuinigen meer op defensie (3,6 miljard) dan op gezondheidszorg (3,0 miljard); mannen doen precies het omgekeerde (3,0 miljard op defensie en 3,6 op zorg). Hogeropgeleiden bezuinigen meer dan lageropgeleiden op de AOW (3,2 resp. 1,8 miljard), maar minder op ontwikkelingssamenwerking (2,1 resp. 3,2 miljard). Groter en vaak begrijpelijk vanuit het eigenbelang zijn de verschillen naar leeftijd. Zo mag van 18-34-jarigen 5,6 miljard op de genoemde regelingen in de sociale zekerheid en 4,5 miljard op de AOW worden bezuinigd, terwijl de 55-plussers hier respectievelijk 3,4 en 1,6 miljard laten inboeken. Van de ouderen mag er meer af van de financiële steun voor ouders (3,5 miljard; bij de jongeren 2,0) en mag ook de belasting meer omhoog (6 miljard, jongeren 3,2 miljard).

Hoe komen mensen tot hun keuzen? Om daar achter te komen hebben we in april extra focusgroepen gehouden over de bezuinigingen en hebben we in subgroepen ook de bovenstaande enquêtevraag voorgelegd en besproken. De

deelnemers in de focusgroepen zijn op de hoogte van het feit dat de overheid moet bezuinigen. Een enkeling noemt de bezuinigingen al bij de introductievraag naar welke kant het op gaat met Nederland. Dát er bezuinigd moet worden staat voor de deelnemers aan de focusgroepen niet ter discussie. Dat neemt men graag aan omdat de overheid 'altijd' meer uit geeft dan er binnen komt en daar is de crisis nu nog bijgekomen. Daarbij denkt men trouwens niet zozeer aan de omstandigheid dat bij dalende inkomsten de uitgaven op peil werden gehouden en de economie werd gestimuleerd. Als (het feitelijk kleinere) probleem ziet men vooral dat de overheid de banken heeft gered en dat dat nu moet worden 'betaald'.

“Het kabinet heeft al die jaren, en dan heb ik het al over Wim Kok, al dikke problemen. Ze hebben er een dikke puinhoop van gemaakt en dat moeten wij met elkaar opruimen. Daar heb ik een beetje moeite mee.”

“Wouter Bos heeft met geld lopen strooien, en dat geld moet ergens vandaan komen.”

Van een aantal beoogde bezuinigingen zijn mensen goed op de hoogte: ze worden in de groepsgesprekken veelvuldig door de deelnemers zelf naar voren gebracht. Het gaat dan om vermindering van de hypotheekrenteaftrek, het sociale leenstelsel voor studenten en verhoging van het eigen risico bij de ziektekosten. Voor sommige voorstellen is steun. In de focusgroepen vinden veel mensen dat er iets moet veranderen aan de woningmarkt in Nederland, zowel bij huur- als bij koopwoningen. Voor (sociale) huurwoningen zijn lange wachtlijsten en veel mensen wonen te goedkoop naar verhouding tot hun inkomen. Veel respondenten zijn voor afschaffing van de hypotheekrenteaftrek, in ieder geval voor hoge inkomens. Ook een sociaal leenstelsel voor studenten kan op instemming rekenen omdat men verwacht dat studenten dit later gemakkelijk kunnen terugbetalen. Anderen zijn wel bang dat het sommigen zal afschrikken uit angst om schulden te maken.

Voor de verhoging van het eigen risico in de zorg is (vooral onder lageropgeleiden) weinig steun. Een eigen risico van meer dan 700 euro (dat bedrag is bij de meesten bekend) vinden deelnemers veel te hoog. Ze hebben het idee dat ze door de stelselwijziging sowieso

al veel meer zijn gaan betalen en dat bedrag gaat nu nog verder stijgen. De overgang van no claim naar eigen risico vergroot gevoelens van onrechtvaardigheid: mensen hebben het idee dat ze eerst 250 euro terugkregen en nu meer dan 700 euro bij moeten betalen. Gezien het grote bedrag voor de post gezondheidszorg vragen mensen zich toch af of bezuinigingen op deze post niet noodzakelijk zijn om aan die 35 miljard te komen. Ze denken op deze post te kunnen bezuinigen door meer efficiency, minder bureaucratie en minder kosten.

Net als in het onderzoek van Maurice de Hond (zie www.peil.nl) blijkt dat mensen vooral willen bezuinigen op zaken die hen zelf niet direct raken. Ze willen minder geld uitgeven aan ontwikkelingssamenwerking ('waarom geld geven aan andere landen als er zoveel dingen zijn die hier niet goed gaan') en defensie ('de JSF is een aanvalstoestel, hebben we niet nodig'). Verder denken mensen dat er flink op de overheidsuitgaven bezuinigd kan worden door grotere efficiëntie, minder ambtenaren en minder bureaucratie. Wanneer mensen willen bezuinigen op de zorg en de politie denken ze vooral hieraan:

"De processen in de gezondheidszorg zijn inefficiënt (...). Ik heb het niet over medicijnen en verzorging, maar over het proces."

"Om de zoveel tijd komt er nieuwe kleding, er worden grote feesten gehouden voor politieambtenaren. Ik denk dat de politieauto wel eens misbruikt wordt. Naar de verjaardag van ome Frans wordt een dienstauto meegenomen."

"Ik heb ook een neefje bij de politie. Het kan efficiënter."

Verder denken ze vooral aan 'geldverspilling' in verschillende sectoren. In de gezondheidszorg kan bezuinigd worden op de salarissen van specialisten en door beter om te gaan met de middelen die er zijn. Bij de post werkloosheid valt op dat veel mensen geen geld meer willen geven aan re-integratiebedrijven.

"Wat je moet wegsnijden zijn de re-integratiebedrijven. Er wordt geen baan extra gecreëerd."

Ook willen mensen veel zaken inkomensafhankelijk maken (hypotheekrenteaftrek, kinderbijslag).

"Ik vind een hypotheek tot een bepaalde bedrag het beste (...), bijvoorbeeld boven de 3,5 ton."

"Kinderbijslag kan misschien inkomensafhankelijk. Of alleen voor twee kinderen en daarboven niet."

"Ik ken tweeverdieners die kunnen het wel betalen. Ze kiezen er toch zelf voor? Ja."

"Het koningshuis kan zelf ook betalen. Zij hebben zelf ook veel geld. Ja, dat vind ik wel een beetje."

'Efficiency' en 'inkomensafhankelijk' zijn stopwoorden in deze groepen.

A: *"Ik had het over efficiency, dat privatisering veel heeft gekost, enorme lonen voor directeuren (...). Laten we het efficiënt maken."*

Moderator: *"Oké, weer een efficiëncyslag. Daar zijn we het over eens. Maar stel dat het niet alleen kan met een efficiëncyslag?"*

B: *"Ja, dan inkomensafhankelijk."*

A, C, E, D: *"Ja."*

F: *"Ja, vind ik ook, huursubsidie ook."*

Bij weinigen leeft het idee dat ingrijpende veranderingen nodig zijn vanwege bijvoorbeeld structureel stijgende zorgkosten. De meesten lijken te denken dat de overheid haar financiën op orde kan brengen met bezuinigingen op defensie en ontwikkelingssamenwerking en vooral met meer efficiency en minder bureaucratie. Als er wel grote stelselwijzigingen moeten komen, dan zal mensen duidelijk moeten worden gemaakt dat de voorgestelde bezuinigingen onhaalbaar zijn met uitsluitend meer efficiency en minder bureaucratie. Daarvoor is een 'groter' verhaal nodig dan het huidige.

Over de effecten van de bezuinigingen op hun eigen leven zijn de deelnemers aan focusgroepen tamelijk gelaten. Hogeropgeleiden denken dat ze meer belasting zullen moeten betalen of dat de waarde van hun huis zal dalen, maar maken zich daar niet direct zorgen over (wat niet automatisch betekent dat ze ook staan te juichen bij het vooruitzicht). In de groepen lageropgeleiden zitten veel mensen die leven van een uitkering; zij denken het moeilijk te krijgen door stijgende ziektekosten of minder koopkracht. Waarschijnlijk zijn de voorstellen nog te abstract of ver weg om echt iets los te maken.

3 ADVIEZEN VAN BURGERS AAN EEN NIEUW KABINET

Samenvatting

Burgers adviseren een nieuw kabinet vooral aandacht te besteden aan economische thema's. Nederland moet uit de economische crisis komen. Daarnaast vragen mensen aandacht voor gezondheidszorg, onderwijs en criminaliteit en veiligheid. Om dit te bereiken is het van belang dat een nieuw kabinet stabiel is en eensgezind de problemen aanpakt. Burgers vinden het niet alleen belangrijk dat een nieuw kabinet luistert, maar ook dat bewindslieden de problemen van mensen invoelen.

We zagen al dat het politieke vertrouwen in het tweede kwartaal van 2010 iets is gedaald en dat mensen gelaten de komende bezuinigingen afwachten. In dit onderzoek, ruim na de val van Balkenende-IV, hebben we mensen ook gevraagd vooruit te kijken naar een nieuw kabinet. We legden ongeveer een derde van de respondenten de volgende vraag voor: 'In juni zijn er Tweede Kamerverkiezingen en daarna zal er een nieuw kabinet worden gevormd. Wat vindt u de belangrijkste taak voor een nieuw kabinet? Op welk probleem of welke doelstelling zou het zich vooral moeten richten? Kortom: wat zou u een nieuw kabinet mee willen geven? Kunt u dat tot slot van deze vragenlijst aangeven en toelichten?'. 355 deelnemers namen de moeite om het kabinet een advies te geven; van hen geeft 62% het kabinet een inhoudelijk advies, 23% geeft een advies over de stijl van regeren en 15% geeft een advies over zowel inhoud als stijl. We behandelen beide elementen.

ECONOMIE, ZORG, ONDERWIJS EN CRIMINALITEIT

De meeste adviezen zijn inhoudelijk van aard: burgers laten weten waaraan een nieuw kabinet aandacht moet besteden en in welke richting. Wat opvalt is dat mensen de eerder gestelde vraag over bezuinigingen nog vers in het geheugen hebben en daar ook naar verwijzen. Sommige adviezen zijn heel kort en behandelen één onderwerp ('goed onderwijs'); andere mensen komen met een hele batterij adviezen of zelfs een 9-puntenplan.

Burgers zien voor een nieuw kabinet een belangrijke taak weggelegd in economie en inkomen: verreweg de meeste adviezen gaan daarover. De aanpak van de economische crisis heeft de grootste prioriteit.

"De economische crisis snel oplossen zodat zo min mogelijk mensen hier schade van ondervinden."

"Proberen de economische crisis te herstellen, minder werkloosheid, meer banen."

"Nederland door de economische crisis helpen. Zorgen voor werkgelegenheid. De staatsschuld minderen, met bezuinigingen die niet te veel pijn doen."

En deel van de mensen vraagt aandacht voor een eerlijke verdeling van de lasten bij het bestrijden van de crisis.

"Kredietcrisis natuurlijk, de economie weer uit het slop trekken. Er moet natuurlijk bezuinigd worden maar niet bij de kwetsbare groepen."

"Dat ondanks bezuinigen er gekeken moet worden om toch de sterkste schouders de zwaarste last te laten dragen. De afgelopen 40 jaar heeft Jan Modaal, 75% van de Nederlandse bevolking (modaal en lager), de rekening van alles moeten betalen. Dat terwijl de sterkste schouders, 25% net boven modaal en hoger, meer voordelen financieel hebben gekregen..."

Anderen vinden dat een nieuw kabinet zich ten algemene moet inzetten voor een rechtvaardige inkomensverdeling. Meestal gaat het om een eerlijke verdeling tussen arm en rijk, maar ook de bonussen in de bankensector verdienen aandacht.

"Ook zou ik het eerlijk vinden dat de lasten verdeeld worden over de sterke schouders (betalen/ontvangen naar inkomen: kinderbijslag, vakantiegeld afschaffen voor de hoge inkomens, kinderopvang e.d.)."

"Zorg ervoor dat de verschillen tussen arm en rijk en tussen bevolkingsgroepen kleiner worden, anders zitten we over een jaar of 10 á 15 in een land waar ik geen vertrouwen meer in heb."

"Laten ze eerst eens de rijken aanpakken in plaats van al het geld altijd weg te halen bij de minderbedeelden c.q. gehandicapten en chronisch zieken. Dat ze eerst maar eens die mensen aanpakken die doorgaan met zich te verrijken met dikke bonussen."

“Zorgen dat de mensen met de grootste draagkracht de zwaarste lasten dragen en pak met name de overdreven salarissen en bonussen aan.”

Veel genoemd wordt verder de hypotheekrenteaftrek. De meningen verschillen echter meer dan in de focusgroepen over de bezuinigingen. Wel zien we weer vaak een pleidooi voor beperking van de hypotheekrenteaftrek voor hogere inkomens.

“Hypotheekrenteaftrek moeten ze vanaf blijven als je het land niet nog verder in een crisis wil laten zakken.”

“Als de hypotheekrenteaftrek er toch komt, doe dat dan van de hypotheeken boven de 3 ton en dan ook een tarief tot 5 ton en daarboven niets, want die hebben al een goed inkomen.”

Behalve voor de economie vragen veel mensen aandacht voor gezondheidszorg, criminaliteit en veiligheid en onderwijs. Zorg en onderwijs worden vaak in combinatie genoemd en zijn sectoren die juist investeringen vergen en geen bezuinigingen.

“Meer geld voor verzorgings- en verpleeghuizen.”

“Betere gezondheidszorg en onderzoeken waarom dat zoveel moet kosten terwijl het zo slecht is, wachtlijsten, fouten, verbeteren van het vertrouwen in de gezondheidszorg, bezuinigen op de bonussen en hoge salarissen van bestuur, verpleging en dokters beter betalen, etc.”

“Niet of weinig bezuinigen op gezondheidszorg en onderwijs.”

“Zorgen voor de toekomst, dus regel de zorg en onderwijs voor iedereen, ook de minderbedeelden.”

“Goed onderwijs is de sleutel tot een betere, veiligere samenleving. Wie de jeugd heeft, heeft de toekomst. Dus investeren in onderwijs!”

Bij criminaliteit en veiligheid is er een luide roep om strengere straffen en meer aandacht voor veiligheid.

“Veiligheid in Nederland. Het ‘s avonds gewoon alleen op straat kunnen lopen zonder om je heen te hoeven kijken of het wel veilig is.”

“Strengere straffen bij criminaliteit, vooral voor de Marokkaanse jongeren die herhaaldelijk de fout ingaan, leg ook de verantwoording bij hun ouders, desnoods korten op uitkeringen, subsidies, etc.”

“Het terugdringen van criminaliteit.”

“Hogere straffen voor moord of doodslag en verkrachtingen.”

Bovengenoemde thema's zijn de belangrijkste. Gebieden die iets minder vaak worden genoemd zijn integratie en immigratie en de samenleving.

“Buitenlanders die niet integreren terug naar eigen land, buitenlandse criminelen uitleveren en verbieden om in Nederland te komen.”

“Houdt de Nederlandse waarden in ere: dus tolerantie, vrijheid van meningsuiting, integratie met behoud van eigen culturele waarde en respect voor anderen.”

“Zorgen dat het woord ‘samenleving’ weer zijn oorspronkelijke betekenis krijgt, namelijk ‘samen leven’. De bevordering van de polarisatie tussen verschillende bevolkingsgroepen moet bestreden worden.”

Waar mensen duidelijk meer aandacht vragen voor bovengenoemde thema's hebben hun adviezen voor de internationale positie van Nederland meestal een ander karakter. Mensen stellen voor ontwikkelingssamenwerking te schrappen en op defensie te bezuinigen. Gezien de discussies die we in hoofdstuk 2 bespraken is dat geen verrassing.

STIJL VAN EEN NIEUW KABINET:

STABILITEIT, LUISTEREN ÉN INVOELEN

Sommige adviezen hebben alleen of ook betrekking op de stijl van een nieuw kabinet. Opvallend is dat burgers nu vooral een stabiel kabinet willen. Ze willen een kabinet waarin wordt samengewerkt in plaats van ruzie gemaakt en waarin een visie op de lange termijn wordt uitgedragen en problemen daadkrachtig worden aangepakt. Burgers zitten in deze tijd van economische crisis en bezuinigingen niet te wachten op een kabinet dat partijpolitieke ruzies uitvecht:

“Een daadkrachtig kabinet dat probeert met elkaar samen te werken om de economie op gang te brengen i.p.v. de eigen persoonlijke en partijbelangen voorop te stellen.”

“Een kabinet moet zorgen voor stabiliteit, zowel binnen de Kamer als in het land. Nederland wordt onrustig, mensen raken geïrriteerd aan elkaar. Ik denk dat de politiek een grote rol hierin speelt, als de regering onrustig is en ruzie maakt, dan gaat dat over naar de burgers. Politieke leiders moeten elkaar respecteren en goed communiceren. Het pesterijgedrag is onprofessioneel en lost niks op.”

“Allereerst moet er na de verkiezingen een stabiele coalitie gevormd worden, die de komende vier jaar kan overleven. Zeker met de bezuinigingen die eraan zitten te komen.”

“Het ontbreekt ze aan visie. Er wordt te veel gekeken naar het eigen partijprogramma i.p.v. wat goed is voor Nederland. Kijk naar wat de partijen met elkaar gemeen hebben i.p.v. het tegengestelde. Wees duidelijk, geen halve maatregelen om alleen maar de eigen achterban tevreden te houden.”

“Dat de regeringspartijen een eenheid vormen naar buiten en daadkrachtig optreden.”

Sommige mensen zien de oorzaak voor het gebrek aan samenwerking in de manier waarop ons politieke systeem is ingericht: er zijn te veel partijen, waardoor versplintering dreigt. Opvallend is dat een klein aantal mensen graag een zakenkabinet zegt te willen:

“In deze politieke chaos waarbij veel partijen ongeveer evenveel zetels dreigen te krijgen zou ik een krachtig zakenkabinet prefereren.”

Mensen hebben dus een voorkeur voor een kabinet dat daadkrachtig en duidelijk optreedt, ook bij bezuinigingen. Ze hopen dat een nieuw kabinet een visie op de lange termijn formuleert en die visie eendrachtig uitstraalt.

Een ander belangrijk aandachtspunt voor de stijl van een nieuw kabinet is het luisteren naar burgers.

“Ik denk dat de politiek zijn best moet doen om het vertrouwen van kiezers te winnen en te laten merken dat zij luisteren naar mensen en dat de keuze van de bevolking gevolgd wordt. Nu hoor ik vaak dat partijen toch maar doen en doorzetten wat ze zelf willen i.p.v. te beseffen dat de bevolking nu eenmaal meerdere standpunten heeft. De politieke ontevredenheid zoals die nu is gaat voor heel veel onrust zorgen. Het is belangrijk dat mensen weten dat de politiek Nederland voorop zet en merkt dat er eerst aan de bevolking gedacht wordt.”

“Meer luisteren naar wat de mensen willen en niet koste wat kost de eigen mening doordouwen.”

Ook in de focusgroepen horen we stevast dat burgers vooral willen dat de politiek luistert. Ieder kwartaal vragen we tot slot aan de deelnemers aan focusgroepen wat ze ervan vinden dat de overheid dit soort onderzoek doet. Het antwoord is altijd positief, ook als mensen even daarvoor nog ernstig hebben geklaagd over de

politiek. Men vindt het goed dat de overheid naar de burgers luistert, maar is bezorgd dat er niets met de uitkomsten van het onderzoek wordt gedaan. Het idee dat politici moeten luisteren is breed verspreid. De deelnemers aan focusgroepen komen er elk kwartaal op terug en ook de Raad voor het Openbaar Bestuur bepleit in zijn laatste briefadvies dat politici ‘de burgers serieus moeten nemen, blijven luisteren naar wat er leeft en het gesprek niet uit de weg moeten gaan’.¹ In de focusgroepen is de vervolgvraag altijd: stel dat de overheid luistert, wat zou ze hier dan moeten horen, wat is julie boodschap? In het Ten geleide van dit kwartaalbericht zagen we al dat mensen het moeilijk vinden een antwoord te formuleren. Een hogeropgeleide deelnemer in Amsterdam zegt:

“Deze groep is een afspiegeling van wat er leeft. Ondanks de verschillen in politieke opvattingen is er toch een aantal punten waar iedereen het over eens is. Iedereen heeft gezegd dat onderwijs en zorg belangrijk zijn. Daarop zou de overheid zich moeten concentreren.”

Maar in de meeste focusgroepen lukt het de deelnemers niet een gezamenlijke boodschap aan de politiek te formuleren. Als we doorpraten komt er vaak nog een ander beeld naar voren: politici weten veelal wel wat er speelt, maar doen er niets aan omdat ze te druk zijn met partijpolitiek gesteggel of alleen bezig zijn met de korte termijn. Of ‘ze weten het wel, maar voelen het niet’ omdat ze in andere wijken wonen: ‘Ze hebben vaak geen straatlyceum gehad. Ze zijn niet zelf in [Amsterdam] Oost of West geweest. Zij hebben er niet zo’n last van.’ In een andere focusgroep denken mensen er net zo over:

A: *“Ik denk dat als het er op aan komt ik me niet serieus genomen voel. Ze zijn dusdanig arrogant dat ze het wel beter weten.”*

B: *“Ze hebben ook geen ervaring. Ga er eens een week logeren.”*

C: *“Ze zien het wel, maar ze voelen het niet.”*

Een nieuw kabinet moet dus niet alleen naar mensen luisteren, het moet vooral ook kunnen invoelen wat er onder burgers leeft. En die problemen vervolgens gezamenlijk oplossen.

¹ Raad voor het Openbaar Bestuur, *Briefadvies kabinetsformatie 2010*, Den Haag: ROB, 2010, p. 3.

4 GEZAG EN VERTROUWEN IN INFORMATIEBRONNEN

Samenvatting

Wanneer burgers de informatie van verschillende bronnen (zoals de overheid, wetenschap, media en andere burgers) beoordelen, kijken zij hoe deskundig de bronnen zijn en welk belang zij hebben. Mensen en instellingen met een grote deskundigheid en inzet voor het algemeen belang worden vaker vertrouwd dan die met minder deskundigheid of met sterke persoonlijke belangen. Wanneer het gaat over een nieuwe besmettelijke ziekte kennen mensen veel vertrouwen toe aan informatie van gezondheidsspecialisten en wetenschappelijke onderzoeksinstellingen. Zowel bij vaccinatie als bij klimaatverandering heeft het overgrote merendeel van de burgers geen vertrouwen in informatie van andere burgers op internet.

In bespiegelingen over het vertrouwen in de regering en de toekomst van het openbaar bestuur wordt veel aandacht besteed aan de manier waarop gezag in moderne samenlevingen tot stand komt.¹ Een van de conclusies is dat mensen niet langer automatisch gezag toekennen aan politici en andere autoriteiten, maar dat gezag elke keer opnieuw verdient en bevestigd moet worden. Dit proces vindt plaats in een context waarin gezagsdragers in de media veel zichtbaarder zijn dan voorheen. Roel Coutinho, directeur van het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM), haalt de recente vaccinatiecampagnes aan om te laten zien dat gezag niet langer vanzelfsprekend is.² Tijdens de vaccinatiecampagne tegen de Mexicaanse griep in het najaar van 2009 ontstond het beeld dat mensen de informatie van de overheid en wetenschap niet klakkeloos vertrouwden. Als men gevolg gaf aan de oproep tot vaccinatie, was dat niet omdat die gebaseerd zou zijn op wetenschappelijk onderzoek of afkomstig was van mensen met gezag, maar omdat burgers zelf ‘onderzoek’ hadden gedaan op internet. Verschillende kranten concludeerden dat burgers belangengroepen en websites blijkbaar net zo gezaghebbend vinden als de overheid en wetenschappelijke experts (de Volkskrant, 14 november 2009) en dat mensen ‘liever geloven in internet dan in liegende overheid’ (NRC, 30 november 2009).

Dit soort berichten roept de vraag op hoe het nu is gesteld met de mate waarin en op basis waarvan burgers gezag toekennen aan

bepaalde actoren. In dit kwartaalbericht vertellen we die vraag in de mate waarin mensen vertrouwen hebben in verschillende bronnen van informatie en waarom. Dat bekijken we voor twee actuele casussen. De eerste gaat over persoonlijke gezondheid en betreft een eventuele nieuwe oproep voor een vaccinatie. De tweede casus gaat over een ander onderwerp waarover veel discussie is, namelijk klimaatverandering.

VERTROUWEN IN INFORMATIE OVER VACCINATIES

Vaccinatie tegen besmettelijke ziektes is een terugkerend thema op de maatschappelijke en politieke agenda. In 2009 werd begonnen met het vaccineren van meisjes tegen het humaan papillomavirus (HPV) dat baarmoederhalskanker kan veroorzaken, eind 2009 werden delen van de bevolking opgeroepen zich te laten vaccineren tegen de Mexicaanse griep en voorjaar 2010 is er discussie over opname van vaccinatie tegen hepatitis-b in het rijksvaccinatieprogramma (Trouw, 18 mei 2010). Bij de vaccinatie tegen HPV bleken veel meisjes zich daar tegen te verzetten, nadat zij er negatieve verhalen over hadden gehoord. Ook bij de Mexicaanse griep waren er mensen die zich tegen vaccinatie keerden omdat zij vonden dat het vaccin niet goed genoeg was onderzocht of omdat zij een complot vermoedden (NRC, 11 november 2009). Hierdoor ontstond het beeld dat het gezag van de overheid en wetenschappelijke instellingen die oproepen tot vaccinatie niet zonder meer werd vertrouwd. Burgers zouden eerder informatie van media of andere burgers op internet vertrouwen dan afgaan op de adviezen van officiële instanties. De overheid en wetenschappelijke onderzoeksinstellingen

1 Zie bijvoorbeeld M. Hajer, *Authoritative governance*, Oxford: Oxford University Press, 2009, en Raad voor het Openbaar Bestuur, *Vertrouwen in Democratie*, Den Haag: ROB, 2010.

2 R. Coutinho (2009). Het gezag van de wetenschap in gedrang, Machiavelli-lezing 2009.

zijn bang dat die spookverhalen op internet leiden tot minder bereidheid tot vaccinatie en vragen zich af waarom zij niet langer gezaghebbend zijn.

We hebben gevraagd hoeveel vertrouwen mensen hebben in een aantal informatiebronnen over vaccinatie tegen een nieuw uitgebroken besmettelijke ziekte. Let wel: het gaat hier dus over een fictieve, toekomstige situatie. Volgens tabel 4.1 hebben mensen het meeste vertrouwen in gezondheidsspecialisten zoals dokters en apothekers: 80% van de burgers vertrouwt hen volledig of tamelijk veel. Ook uit onderzoek in Groot-Brittannië en uit de Eurobarometer blijkt dat artsen het meeste vertrouwen genieten.³ Het merendeel van de burgers (68%) heeft vertrouwen in wetenschappelijke onderzoeksinstellingen. Over het vertrouwen in het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (vws) en in vrienden en familie is men verdeeld: 47% heeft vertrouwen, 44% niet en ongeveer 10% weet het niet. In de media, informatie van andere burgers op internet en de farmaceutische industrie heeft een merendeel van de burgers weinig of helemaal geen

vertrouwen. Hoewel we op basis van deze cijfers geen vergelijking kunnen maken met het verleden, lijkt het beeld dat burgers nauwelijks vertrouwen hebben in wetenschap en juist veel in burgers niet te kloppen. Slechts een klein deel van de bevolking vertrouwt informatie van andere burgers op internet. In de Eurobarometer is in november 2009 een vergelijkbare vraag gesteld, maar dan toegespitst op het vertrouwen in informatiebronnen over de Mexicaanse griep.⁴ Het percentage Nederlanders dat in dat onderzoek vertrouwen heeft in gezondheidsspecialisten en overheidsinstellingen ligt hoger dan het Europees gemiddelde.

In de focusgroepen en in een open vraag in de enquête hebben we mensen gevraagd hun vertrouwen in verschillende bronnen van informatie toe te lichten. Veel mensen verwijzen in hun toelichting naar hun ervaringen met de Mexicaanse griep of naar de HPV-vaccinatie.

Een relatief laag percentage van de burgers (47%) heeft vertrouwen in informatie van het ministerie van vws en andere overheidsinstellingen. Mensen motiveren hun vertrouwen

Tabel 4.1 Vertrouwen in verschillende informatiebronnen over vaccinatie,^a bevolking van 18+, tweede kwartaal 2010 (in procenten)

	weinig / helemaal geen vertrouwen	volledig / tamelijk veel vertrouwen	ik weet het niet
• gezondheidsspecialisten, zoals dokters en apothekers	16	80	4
• wetenschappelijke onderzoeksinstellingen	24	68	8
• ministerie van vws en andere overheidsinstellingen	44	47	10
• vrienden en familie	44	47	9
• media (tv, kranten, radio)	67	27	7
• informatie van andere burgers op internet	69	19	12
• farmaceutische industrie	71	18	10

a 'Stel dat er een nieuwe besmettelijke ziekte uitbreekt waarbij veel mensen ziek dreigen te worden en u kunt zich laten vaccineren. Hoeveel vertrouwen heeft u in elk van de volgende informatiebronnen over de vaccinatie tegen deze besmettelijke ziekte?'

Bron: COB 2010/2

3 M. Moore, Trust and the Press Complaints Commission, in *The Political Quarterly* jg. 79 (2008), nr. 3, p. 322; zie ook de Flash Eurobarometer nr. 287, ec.europa.eu/public_opinion/.

4 Flash Eurobarometer nr. 287. De vraagstelling was: 'Hoeveel vertrouwen heeft u in elk van de volgende bronnen om u te informeren over de griep-pandemie (H1N1)?'

door te wijzen op de kennis en de professionaliteit van mensen die bij de overheid werken of op het feit dat zij zich door verschillende experts laten voorlichten, overzicht hebben en op basis daarvan een beslissing nemen. Ook wijzen mensen op het doel van de overheid: ze heeft het beste met ons voor en draagt de volksgezondheid hoog in het vaandel. Een deel van de mensen vindt dat je vertrouwen in het ministerie moet hebben, want 'als we onze ministeries nog niet kunnen vertrouwen, dan is het einde zoek!'. Mensen die geen vertrouwen hebben in het ministerie gebruiken het omgekeerde argument: ze vinden dat het ministerie zich verkeerd laat voorlichten of zich baseert op onvolledige wetenschappelijke kennis. Een ander argument om de overheid minder te vertrouwen is het feit dat zij geen goede of volledige informatie verstrekt. Sommigen denken dat de overheid informatie achterhoudt om te zorgen dat er geen paniek uitbreekt. Anderen vinden dat de overheid overdrijft en juist paniek zaait. Een aantal mensen verwijst naar het trage optreden en het achterhouden van informatie bij de Q-koorts.

Het relatief lage vertrouwen in informatie van het ministerie van vws over vaccinatie is deels te verklaren uit het optreden van het ministerie rond de Mexicaanse griep. Veel mensen beoordelen dat negatief: ze vinden dat de vaccins onvoldoende getest waren, dat de overheid zich heeft laten leiden door geld en belangen van de farmaceutische industrie of dat de overheid te veel ophef heeft gemaakt. Iemand schrijft dat hij weinig vertrouwen heeft in de overheid:

“Gezien de situatie rond de Mexicaanse griep, waarbij men elkander napraatte en de risico-inschatting wel erg ruim is genomen, stel ik hier weinig vertrouwen te hebben in een volgende situatie.”

De in de ogen van burgers verkeerd ingeschatte dreiging van de Mexicaanse griep lijkt het voor de overheid in de toekomst moeilijker te maken om mensen te overtuigen van nut en noodzaak van een vaccinatie. Ook een uitgelekt rapport van de gezondheidscommissie van de Raad van Europa waarschuwt dat de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) en andere publieke instanties het vertrouwen hebben verspeeld door de gevaren van de Mexicaanse griep te overdrijven. Dit kan volgens het conceptrapport risicovol zijn voor de toe-

komst, omdat burgers de aanbevelingen van organisaties zoals de WHO niet volledig meer zullen vertrouwen.⁵ Burgers zullen een nieuwe situatie opnieuw beoordelen, maar de aanpak van de Mexicaanse griep heeft niet bij iedereen een positief beeld achtergelaten.

De al genoemde Coutinho stelt dat het natuurlijke gezag van wetenschappers en wetenschappelijke kennis vanaf de jaren tachtig is afgebrokkeld.⁶ Zijn voorbeelden wijzen erop dat dit vooral is afgenomen bij de media, die steeds vaker ook gewone burgers en ervaringsdeskundigen aan het woord laten. Driekwart van de burgers blijkt echter nog steeds vertrouwen in de wetenschap te hebben, al kunnen we niet zeggen of dit meer of minder is dan voorheen. Mensen vertrouwen informatie van wetenschappelijke instellingen over een vaccinatie vanwege hun kennis, deskundigheid en onderzoek. Vooral wanneer dat onderzoek onderbouwd, gecontroleerd en onafhankelijk is. Sommigen zeggen wederom dat als je de wetenschap niet kan vertrouwen, wie dan wel? Mensen die geen vertrouwen hebben in de wetenschap denken dat de wetenschap wordt geleid door andere belangen of gefinancierd wordt door de industrie. Bovendien wordt het onduidelijk als onderzoekers elkaar tegenspreken:

“Al die mensen die voor zijn en al die mensen die tegen zijn, dan weet je niet meer wat je moet doen...”

Het woord 'belang' is hier een kernbegrip. Mensen kijken wie ergens belang bij heeft. Instellingen met een eigen belang worden gewantrouwd; instellingen waarvan mensen denken dat ze opkomen voor het algemeen belang worden vaker vertrouwd. In de focusgroepen ontstaat soms discussie over welke belangen iemand heeft en waarom. De belangen van de farmaceutische industrie worden het meest gewantrouwd en dat wantrouwen werkt ook door naar de overheid en de wetenschap. De farmaceutische industrie probeert hen te beïnvloeden om er zelf geld mee te verdienen. In de focusgroepen zeggen mensen:

“Die verdienen er natuurlijk geld aan.”

“Hoe meer medicijnen ze verkopen, hoe beter ze worden.”

5 'WHO accused of losing public confidence over flu pandemic', in *The Guardian*, 28 maart 2010.

6 R. Coutinho, Het gezag van de wetenschap in gedrang, Machiavelli-lezing 2009.

“Achteraf is het [de Mexicaanse griep] een griepje geweest, was het alleen een economisch belang om je te laten inenten, want het was maar voor een klein groepje gevaarlijk.”

Mensen die vertrouwen hebben in informatie van vrienden en familie hebben dit bijvoorbeeld omdat zij mensen kennen die in de zorg werken en dus deskundig zijn. Anderen hebben vertrouwen omdat vrienden en familie het beste met je voor hebben en er dus geen andere belangen zijn. Mensen die geen vertrouwen hebben in de informatie van familie en vrienden zeggen dat die er net zo weinig van weten als zijzelf. Veel burgers geven aan dat ze vrienden en familie in het algemeen absoluut vertrouwen en dat ze graag hun mening wil horen, maar dat dit niet betekent dat ze er ook verstand van hebben. Vrienden en familie dienen voor sommigen niet als bron voor informatie, maar meer als klankbord.

“Hun mening stel ik zeer op prijs. Met hen kun je makkelijk de voor- en nadelen bespreken.”

“Door er goed over te discussiëren verzamel je informatie wat mede bepaalt wat voor mening ik heb of wat voor keuze ik maak.”

Coutinho zegt in zijn Machiavelli-lezing dat mensen door tegenstrijdige verhalen in de media zijn gaan twijfelen aan het nut van het vaccin tegen HPV en dat er onvoldoende aandacht was voor het weerwoord van het RIVM:

“Dat bracht de ouders en meisjes in verwarring. Zij gingen zelf op zoek op internet en stuitten daar op de meest vreselijke verhalen.”

Misschien gaan mensen inderdaad zoeken op internet, maar de cijfers uit tabel 4.1 geven wel aan dat het merendeel van de mensen de informatie die ze daar aantreffen niet klakkeloos overneemt. Ook het kleine aantal mensen dat wel vertrouwen heeft in informatie op internet nuanceert dat: niet iedereen is te vertrouwen, maar het is wel een goede plek om verschillende perspectieven en ervaringen te vinden. Mensen zijn juist op zoek naar ervaringsdeskundigen:

“Ik kijk vaak op internet om te zoeken wat andere mensen van een bepaald onderwerp vinden of wat hun ervaringen zijn met een product. Deze mensen hebben dingen meegemaakt of uitgeprobeerd en kunnen je een goed beeld geven.”

Redenen om informatie van andere mensen op internet niet te vertrouwen zijn dat die mensen er ook geen verstand van hebben, dat er vooral aandacht is voor negatieve dingen en dat je niet weet van wie de informatie afkomstig is.

Het beeld dat burgers zich gek laten maken door verhalen op internet lijkt dus voor het grootste deel van de burgers niet op te gaan. Artsen genieten nog steeds een hoge mate van vertrouwen. Tegelijkertijd zien we in focusgroepen dat informatie van artsen wel een andere rol lijkt te hebben gekregen. Een deel van de mensen blijkt de informatie van een arts niet als eindoordeel te beschouwen (zoals vroeger misschien het geval was), maar eerder als startpunt of uitgangspunt van een kritische beschouwing. In de focusgroepen zegt iemand:

“Je begint bij de dokter en wat hij mij vertelt en dan ga ik uitpluizen of het ook echt zo is.”

Men gaat op zoek naar andere informatie om de uitspraak van de arts te kunnen beoordelen. Klopt de informatie? Wat zeggen anderen die hetzelfde hebben meegemaakt? Wat zeggen vrienden die in de zorg werken? Die kritische meetlat geldt overigens niet alleen voor artsen, maar ook voor andere gezagsdragers, zoals de overheid en de wetenschap. Wanneer informatie niet blijkt te kloppen, zijn mensen minder geneigd zich te laten vaccineren. Een man vertelt over zijn afweging om zijn dochter te laten inenten tegen HPV:

“Mijn dochter kon een prik krijgen tegen baarmoederhalskanker. Die prik is voor vijf jaar. Ik ben op internet na gaan lezen en na gaan speuren over die prik. Ze hebben hem pas drie jaar getest! Hoe kan je daar dan vijf jaar garantie op geven?”

Op basis van al die informatie maken mensen dan uiteindelijk de afweging om zich te laten vaccineren:

“Ik ga naar de huisarts, maar die is ook beperkt in zijn kennis. Ik zoek veel op internet, op wikipedia en op Google en soms vraag ik wel eens vrienden en familie, maar dan is het een mening. Ik hoor alles en dan maak ik een afweging. Ik pak wat me het beste lijkt, ook vaak op gevoel.”

“De eindbeslissing neem je zelf.”

“Ik vertrouw mezelf het meest. Ik heb alle parameters, ik heb alle gegevens (...). Door ze te combineren weet ik of ik het goed heb.”

VERTROUWEN IN INFORMATIE OVER KLIMAATVERANDERING

Klimaatverandering is in 2006 door Al Gore en het IPCC (de klimaatcommissie van de Verenigde Naties) prominent op de agenda gezet met een powerpointpresentatie waarbij Nederland onder water loopt. Gore heeft ook in Nederland het besef losgemaakt dat er echt iets moet gebeuren. Sindsdien is er echter aanhoudende kritiek op het onderzoek van het IPCC, dat onjuistheden zou bevatten en niet neutraal zou zijn.⁷ We vroegen burgers hoeveel vertrouwen zij hebben in de informatie over klimaatverandering uit verschillende bronnen.

Over de hele linie blijkt in tabel 4.2 het vertrouwen in informatie over klimaatverandering lager te zijn dan het vertrouwen in informatie over een vaccinatie tegen een besmettelijke ziekte. Opvallend is ook het hoge aantal mensen dat ‘weet niet’ zegt. Veel mensen weten blijkbaar niet of ze nu wel of juist geen vertrouwen moeten hebben in de verschillende bronnen van informatie. De helft van de burgers heeft vertrouwen in de informatie van wetenschappelijke onderzoeksinstellingen, ongeveer 30% heeft vertrouwen in informatie van milieuorganisaties, het ministerie en

vrienden en familie. In de media en informatie van andere burgers hebben de meeste mensen wederom weinig of geen vertrouwen.

De argumenten om het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) en andere overheidsinstellingen wel of niet te vertrouwen lijken sterk op de argumenten bij vaccinatie. Mensen vertrouwen de goede intenties van de overheid, denken dat de mensen die beslissingen nemen deskundig zijn of menen dat de overheid zich baseert op wetenschappelijk onderzoek:

“Ik ga er vanuit dat de overheidsinstellingen hun beleid baseren op onafhankelijke onderzoeken.”

Anders dan bij vaccinatie hebben mensen echter minder vertrouwen in het wetenschappelijk onderzoek en dat leidt er toe dat mensen de overheid ook vaker niet vertrouwen:

“Er wordt nogal eens geschermd met bepaalde onderzoeken, waarvan later blijkt dat de resultaten niet geheel juist zijn.”

Anderen wijzen er op dat milieu een politiek onderwerp is geworden, waardoor onderzoek en informatie gekleurd zijn.

De helft van de burgers heeft wel vertrouwen in wetenschappelijke instellingen, waarbij vaak wordt genoemd dat ze onafhankelijk

Tabel 4.2 Vertrouwen in verschillende informatiebronnen over klimaatverandering,^a bevolking van 18+, tweede kwartaal 2010 (in procenten)

	weinig / helemaal geen vertrouwen	volledig / tamelijk veel vertrouwen	ik weet het niet
• wetenschappelijke onderzoeksinstellingen	36	51	13
• milieuorganisaties	58	32	10
• ministerie van VROM en andere overheidsinstellingen	52	31	17
• vrienden en familie	52	30	18
• media (tv, kranten, radio)	65	24	11
• informatie van andere burgers op internet	68	12	21

a ‘Er wordt de laatste tijd veel gesproken over klimaatverandering. Hoeveel vertrouwen heeft u in elk van de volgende bronnen over klimaatverandering?’.

Bron: COB 2010/2

7 Zie bijvoorbeeld HP/De Tijd, ‘Nederland twijfelt aan opwarming aarde; Liberalen willen ophoging dijken opnieuw bekijken’, 10 februari 2010.

en objectief onderzoek doen: ze hebben geen politieke of commerciële belangen en het is de aard van de wetenschap dat bevindingen ook door anderen worden getoetst. Mensen die geen vertrouwen hebben in deze instellingen wijzen vaak op onderzoeksrapporten over het klimaat die niet bleken te kloppen of op tegenstrijdige opvattingen over klimaatverandering. Discussies over het IPCC en het klimaatonderzoek lijken het vertrouwen in informatie van wetenschappelijke onderzoeksinstellingen geen goed te doen.

Mensen hebben het minste vertrouwen in informatie van andere burgers op internet. Ook hier lezen we weer in de motivaties dat andere burgers niet deskundig zijn, je de achtergronden van de burgers op internet niet kent en dat iedereen maar alles kan roepen. Sommige mensen zijn wel positief over internet en gebruiken het, maar dat betekent niet dat ze alles geloven wat ze lezen. Het gaat om discussie en meningen, niet om feiten.

“Iedereen kan alles op internet zetten, dat is een grote verworvenheid, maar het betekent nog niet dat het waar is wat gezegd wordt.”

“Andere informatie van burgers is niet altijd betrouwbaar. Mensen kunnen hun mening geven, maar ik haal mijn informatie liever van wetenschap.”

In oktober 2008 is kwalitatief onderzoek uitgevoerd voor de Eurobarometer naar het beeld van de wetenschap en het onderzoeksbeleid van de EU.⁸ Hierin is aandacht besteed aan de publieke opinie over wetenschappelijk onderzoek naar klimaatverandering. Dat het klimaat verandert is door de deelnemers aan dat onderzoek niet betwist. Wel hebben mensen (onder andere in Nederland) verschillende opinies over de oorzaak van klimaatverandering: men vraagt zich af of zij een menselijke oorzaak heeft of onderdeel is van een natuurlijke cyclus. Soms hebben mensen de verdenking dat de klimaatproblematiek wordt overdreven in het belang van bepaalde politieke of economische groepen. Ook in het COB zien we dit patroon: de meeste mensen denken dat er sprake is van klimaatverandering (slecht 1% denkt dat niet en 28% weet het niet). 28% van de mensen denkt dat er klimaatverandering

is, maar dat dit niet komt door toedoen van de mens; 43% denkt dat het menselijk handelen wel invloed heeft. De mening over klimaatverandering lijkt bij sommige mensen van invloed te zijn op het vertrouwen: een deel van de mensen motiveert het lage vertrouwen in verschillende informatiebronnen door te zeggen dat zij niet geloven dat klimaatverandering wordt veroorzaakt door mensen.

“Ik ga er vanuit dat de klimaatverandering van alle tijden is. Vroeger waren er ijstijden. De aarde is dus al eeuwen, duizenden jaren aan het opwarmen.”

“Zie de klimaathype die de wetenschappers van de VN hebben opgeroepen. Ze blijven stug volhouden dat de CO₂ de oorzaak is van de opwarming van de aarde. Wat een arrogantie om te beweren dat de mens in staat is om de temperatuurstijging tot twee graden te beperken. Dat bepaalt alleen de natuur (...). Maar intussen betalen de burgers zich blauw aan alle onzinnige kosten die gemaakt worden om die CO₂-uitstoot te beperken. En in Barendrecht stellen ze mensen bloot aan grote gevaren, alleen maar om hun zin door te drijven.”

Als we de casus van vaccinatie vergelijken met die van klimaatverandering dan valt een aantal dingen op. Ten eerste dat mensen meer betrokken zijn bij vaccinatie dan bij klimaatverandering. Sommige mensen hebben in het verleden getwijfeld over het laten vaccineren van zichzelf of hun dochter. Het onderwerp houdt mensen bezig omdat het hen persoonlijk raakt en ze een keuze moeten maken; voor klimaatverandering geldt dat niet.

“[Je mening over] gezondheid wordt meer beïnvloed door je omgeving of omdat je het zelf meemaakt, door het klimaat word je niet rechtstreeks geraakt.”

Ten tweede valt op dat het vertrouwen in informatie over klimaatverandering over de hele linie lager is en het aantal mensen dat geen antwoord geeft hoger is. Mensen weten blijkbaar niet wie ze hier moeten geloven: het aantal tegenstrijdige onderzoeken lijkt hier debet aan.

WIE HEBBEN WEL OF GEEN VERTROUWEN IN INFORMATIEBRONNEN?

Tijdens de Mexicaanse griep epidemie werd de suggestie gewekt dat sommige groepen burgers extra moeilijk te bereiken zijn voor de overheid en meer open staan voor verhalen op internet. Volgens Albert Benschop, internets-

8 Europese Commissie, *Qualitative study on the image of science and the research policy of the European Union*, Brussel: Europese Commissie, 2008, p. 47.

ocioloog van de Universiteit van Amsterdam, had de overheid veel eerder een internetoffensief moeten neerzetten als ze 'de grote groep wil informeren die wel op internet rondstruint, maar geen serieuze media tot zich neemt'.⁹

In tabel 4.3 gaan we na of er inderdaad verschillen zijn in de mate van vertrouwen tussen verscheidene groepen.

Tabel 4.3 Vertrouwen in informatiebronnen naar diverse achtergronden, bevolking van 18+, tweede kwartaal 2010 (allen in procenten en afwijkingen daarvan in procentpuntenen)^a

	vaccinaties				klimaat			
	vws	weten- schap	media	burgers op internet	vrom	weten- schap	media	burgers op internet
Allen (% volledig / tamelijk veel vertrouwen) afwijkingen daarvan:	47	68	47	19	31	51	24	12
man	+ 3	0	+ 1	- 2	0	+ 1	+ 1	0
vrouw	- 3	0	- 1	+ 2	0	- 1	- 1	0
18 - 34	+ 4	+ 5	+ 4	- 1	+ 7	+ 7	+ 9	- 4
35 - 54	+ 2	+ 1	- 1	+ 4	+ 1	0	0	+ 2
55 +	- 6	- 7	- 3	- 4	- 5	- 4	- 5	+ 1
lager opgeleid	- 11	- 8	- 1	+ 4	- 9	- 16	- 6	+ 7
middelbaar	+ 1	- 2	+ 4	+ 1	- 4	- 4	- 1	- 4
hoger	+ 9	+ 10	- 4	- 4	+ 14	+ 20	+ 7	- 3
leest Telegraaf	- 5	- 3	+ 4	+ 5	- 11	- 9	+ 3	+ 6
leest NRC, Trouw of Volkskrant	+ 8	+ 12	- 2	- 8	+ 16	+ 25	+ 8	- 1
kijkt Hart van Nederland	- 7	- 5	+ 3	+ 10	- 4	- 9	- 3	+ 1
kijkt NOVA	+ 8	+ 5	+ 2	- 2	+ 2	+ 5	+ 1	+ 2
(zeer) voorzichtig in omgang mensen	- 7	+ 1	- 1	+ 5	- 7	- 10	0	+ 1
voldoende vertrouwen regering	+ 16	+ 10	+ 5	- 2	+ 13	+ 12	+ 5	+ 1
voldoende tevreden samenleving	+ 6	+ 4	+ 2	+ 0	+ 3	+ 4	+ 4	+ 2
zou zich laten vaccineren ^b	+ 14	+ 5	+ 9	+ 3				
er is klimaatverandering door de mens ^c					+ 12	+ 15	+ 3	- 1

a Vetgedrukte cijfers geven significante afwijkingen ($p < 0,05$) van de rest van de bevolking aan.

b Mensen die aangeven dat ze zich bij een nieuwe vaccinatiecampagne zouden laten vaccineren (versus de mensen die zich niet zouden laten vaccineren of dat nog niet weten).

c Mensen die zeggen dat er klimaatverandering is en dat dit door de mens komt (versus mensen die zeggen dat klimaatverandering niet door mensen komt, er geen klimaatverandering is of dit niet weten).

Bron: COB 2010/2

9 In NRC Handelsblad, 11 november 2009.

Er is geen verschil tussen de mate van vertrouwen in informatiebronnen tussen mannen en vrouwen. Er zijn wel verschillen tussen de leeftijdscategorieën. Jongeren hebben vaker vertrouwen in de farmaceutische industrie dan ouderen (maar het totale percentage dat vertrouwen heeft blijft laag; niet in de tabel opgenomen). Jongeren hebben over de hele linie wat meer vertrouwen dan ouderen; bij het vertrouwen in informatie van de media is er een significant verschil. Ook hier zien we weer grote verschillen tussen lager- en hogeropgeleiden. Lageropgeleiden hebben aanzienlijk minder vertrouwen in de overheid en de wetenschap en ook minder vertrouwen in de media, maar andere burgers op internet vertrouwen ze juist wat meer.

Zowel bij vaccinaties als bij het klimaat doen de grootste verschillen zich voor bij het vertrouwen in informatie van de overheid en de wetenschap. Mensen die De Telegraaf lezen hebben vooral minder vertrouwen in overheid en wetenschap wanneer het gaat over klimaatverandering. In burgers hebben ze iets meer vertrouwen. Mensen die de NRC, Trouw of de Volkskrant lezen hebben juist meer vertrouwen in overheid en wetenschap, en minder in informatie van andere burgers via internet. Mensen die naar Hart van Nederland kijken, hebben meer vertrouwen in informatie van andere burgers wanneer het gaat over vaccinaties; bij klimaat zien we dit effect veel minder.

Als indicator voor sociaal vertrouwen hebben we gekeken naar de stelling dat je 'niet voorzichtig genoeg kunt zijn in de omgang met mensen'. Mensen die het met deze stelling eens zijn hebben minder vaak vertrouwen in informatie van overheidsinstellingen en van de wetenschap over klimaat. Ze hebben echter iets vaker vertrouwen in informatie van andere burgers, wat toch opmerkelijk is gezien de stelling waarmee ze instemmen. Mensen die de regering een positief cijfer geven hebben meer vertrouwen in informatie van overheidsinstellingen, wetenschap en media. Ook mensen die tevreden zijn met de samenleving hebben hierin iets meer vertrouwen.

Mensen die zeggen dat ze zich laten vaccineren als ze daarvoor een oproep krijgen hebben over de hele linie wat meer vertrouwen in de gevraagde informatiebronnen. Vooral het vertrouwen in het ministerie van VWS en andere

gezondheidsinstellingen is groter. Mensen die denken dat klimaatverandering bestaat en dat die komt door menselijk toedoen hebben meer vertrouwen in informatie van wetenschappelijke instellingen en de overheid dan mensen die denken dat klimaatverandering niet door mensen veroorzaakt wordt. Dit laatste zou er op kunnen wijzen dat de opvatting die mensen hebben over klimaatverandering van invloed is op de mate van vertrouwen in informatie over dit onderwerp.

We moeten ons wel bedenken dat het bij de cijfers in tabel 4.3 om afwijkingen van het gemiddelde gaat. Kijkers van Hart van Nederland mogen dan meer vertrouwen hebben in andere burgers, maar het is nog steeds een erg gering percentage. Informatie van de overheid en wetenschap wordt ook in deze groep veel vaker vertrouwd dan informatie van andere burgers op internet. De verschillen tussen groepen moeten dus ook niet worden overdreven.

SLOT: VERTROUWEN IN GEZAGSDRAGERS

Het beeld dat gezag niet langer vanzelfsprekend is wordt bevestigd in dit onderzoek. In de focusgroepen beamen burgers dat er minder automatisch vertrouwen is in deskundigen en autoriteiten. Ze zeggen:

“Mensen zijn niet meer zo dom als vroeger. Je zoekt op internet naar informatie en je ziet het in de media. Het vertrouwen in al die ministers is gedaald, want eerst zeggen ze dit en daarna zeggen ze weer iets anders.”

“Het niveauverschil is veranderd. Vroeger was ‘hoog’ meneer de dokter en ‘laag’ de patiënt. Nu is het iemand anders die een andere baan heeft.”

“De informatiestroom is groter geworden. Eerst was het: je krijgt een prik en geen gelul.”

“Als er vroeger een kwestie aan de hand was, was er één geleerde die zijn mening verkondigde. Maar nu liggen ook geleerden met elkaar in de clinch over allerlei onderwerpen. Dat weet je zelf niet meer of je blindelings kunt vertrouwen op een deskundige.”

Mensen zijn kritisch wanneer het aankomt op het vertrouwen in verschillende bronnen van informatie. Ze beoordelen het waarheidsgehalte van de informatie en het belang dat de bron heeft door vergelijking met andere bronnen. Ze discussiëren erover en maken een afweging. Dat afwegen is overigens niet altijd puur rationeel; mensen gaan ook op hun gevoel

af. En niet alle informatiebronnen wegen even zwaar: specialisten en wetenschappers genieten nog altijd veel vertrouwen. Over de media en over andere burgers op internet zijn mensen veel kritischer.

Onze verkenning wijst niet op een 'gezagscrisis' in de zin dat traditionele gezagsdragers als artsen, wetenschappers en overheidsinstellingen geen gezag meer genieten en daarvoor in de plaats geloof zou zijn gekomen in informatie van persoonlijk betrokkenen, met name op internet. Wel zien we grote verschillen in de mate waarin traditionele gezagsdragers worden vertrouwd en is de mate van vertrouwen in informatie afhankelijk van het onderwerp. Wat ons onderzoek ook laat zien is dat het mechanisme waarmee gezag tot stand komt aan verandering onderhevig is. Gezag moet telkens opnieuw worden verdiend. Informatie van doorgaans gezaghebbende bronnen is niet langer het eindpunt van een discussie, maar eerder het startpunt van een kritische beschouwing. Bij deze beschouwing spelen traditionele bronnen van gezag zoals kennis en professionaliteit nog steeds een rol. Een ander punt om de betrouwbaarheid van informatie snel te beoordelen is het veronderstelde belang dat iemand heeft. Veel wantrouwen wordt gemotiveerd met verwijzingen naar financiële of politieke belangen. Tegenstrijdige informatie van doorgaans betrouwbare bronnen zorgt ook voor twijfels over betrouwbaarheid.

VERANTWOORDING

Achtergrond

Het Continu Onderzoek Burgerperspectieven (COB) wordt gedaan door het Sociaal en Cultureel Planbureau in opdracht van de Voorlichtingsraad (VoRa) en heeft de volgende doelstellingen:

- Het kabinet voorzien van actuele informatie over ontwikkelingen in opvattingen in de bevolking over maatschappelijke en politieke problemen en doeleinden, inclusief gegevens over algemene tevredenheid en onbehagen en zo mogelijk signaleringen van groepen die 'negatief' opvallen.
- Het informeren van politiek en publiek met uitvoeriger analyses van deze onderwerpen om Nederland in de tijd en internationaal te kunnen plaatsen en verscheidenheid binnen de Nederlandse samenleving in kaart te brengen en te duiden.
- Een bijdrage leveren aan de publieke discussie over maatschappelijke en politieke problemen en doeleinden door relativering en uitdieping van enquêtegegevens over de publieke opinie met behulp van vergelijkende analyses en kwalitatief onderzoek.

Het onderzoek resulteert in kwartaalrapporten en een jaarlijkse verdiepende studie. In oktober 2009 is de eerste verdiepende studie verschenen en een achtergrondstudie met een toelichting bij de opzet van het COB, beide beschikbaar op www.scp.nl/publicaties:

- Paul Dekker, Tom van der Meer, Peggy Schyns en Eefje Steenvoorden. *Crisis in aantocht? Verdiepingsstudie Continu Onderzoek Burgerperspectieven 2008*. Den Haag: SCP, 2009.
- Paul Dekker (red.). *Metten wat leeft? Achtergrondstudie bij het Continu Onderzoek Burgerperspectieven*. Den Haag: SCP, 2009.

Onderzoek in het eerste kwartaal van 2010

Er is een kwartaalenquête gehouden en er is focusgroeponderzoek gedaan. Het enquêteonderzoek is uitgevoerd door MarketResponse Nederland op een steekproef van personen van 18 jaar en ouder uit zijn bestand 'De Onderzoek Groep'. Dit onderzoekspanel is samengesteld op basis van telefonische werving en maakt geen gebruik van zelfaanmeldingen. De respondenten ontvangen in principe geen vergoeding. Ook voor deelname aan de COB-enquête is niet betaald. Uit het panel zijn 1605 respondenten van 18 jaar en ouder telefonisch geselecteerd, van wie er 1002 tussen 13 april en 15 mei de vra-

genlijst volledig hebben ingevuld (868 via internet en 134 schriftelijk). De gemiddelde invultijd van de online vragenlijst was ongeveer 24 minuten. Tenzij anders vermeld zijn in dit rapport de resultaten gewogen op sekse, leeftijd, opleiding en internetgebruik. De weegfactor varieert van 0,51 tot 3,68 en de wegefficiëntie is 90%, resulterend in een effectieve steekproef van 903. De respondenten beoordeelden de enquête op een schaal van 1-10 met gemiddeld een 7,2; 5% gaf een onvoldoende.

Het focusgroeponderzoek is uitgevoerd door Ferro en Veldkamp. Veldkamp deed dit kwartaal vier reguliere groepen, namelijk een groep lageropgeleiden en een groep hogeropgeleiden in Eindhoven op 15 april en in Amsterdam op 19 april. De gesprekken bestonden uit een algemene ronde over de Nederlandse samenleving, het invullen en uitvoerig bespreken van enkele vragen uit de kwartaalenquête over vertrouwen in informatiebronnen, en een korte discussie over wat het nieuwe kabinet vooral zou moeten aanpakken. Ferro deed vier extra groepen over bezuinigingen, twee in Groningen op 13 april en twee in Amsterdam op 14 april. Na een korte algemene ronde over persoonlijke interesses en de stand van zaken in Nederland werden de groepen opgedeeld in een lageropgeleide en een hogeropgeleide subgroep (in totaal dus acht) om de bezuinigingsopdracht uit de enquête in te vullen en te bespreken. Daarna werd er in de grote groepen verder gepraat over de bezuinigingen. Alle gesprekken duurden ongeveer twee uur. Wat in het voorliggende rapport is vermeld over de focusgroepen is ontleend aan de onderstaande rapportages van de onderzoeksbureaus en eigen waarneming van de SCP-onderzoekers.

Rapporten, beschikbaar op www.scp.nl/publicaties:

- Imre van Rooijen en Petra van Laar, *Onderzoeks- technische verantwoording Burgerperspectieven 2010, 2e kwartaal*. Leusden: Market Response, mei 2010 (projectnummer 16016).
- Gerben Bruins en Judith van Male, *COB focusgroepen Thema bezuinigingen: Groningen en Amsterdam*. Amsterdam: Ferro, mei 2010 (projectnummer 3690).
- Yolanda Schothorst en Judith ter Berg, *COB focusgroepen tweede kwartaal 2010: Amsterdam en Eindhoven*. Amsterdam: Veldkamp, april 2010 (projectnummer 4984).